

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Соціально гуманітарний факультет
Кафедра психології та соціальної роботи

Гуменна Олеся Олегівна

**Особливості залучення кривдників до корекційних програм: соціально-
правові аспекти / Features of involving offenders in correctional programs:
social and legal aspects**

Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна (наукова) програма
Випускна кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «Бакалавр»

Виконала студентка
групи СР-41
Гуменна Олеся Олегівна

Науковий керівник :
к.ю.н., доцент
Яремко Оксана Михайлівна

Випускну кваліфікаційну роботу

Допущено до захисту

«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

Тернопіль, 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО І ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКІВ: ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ.....	7
1.1. Домашнє насильство як інструмент влади у сім'ї.....	7
1.2. Корекційні програми для кривдників: міжнародні стандарти і досвід іноземних держав.....	17
Висновки до першого розділу.....	24
РОЗДІЛ 2. ЗАЛУЧЕННЯ КРИВДНИКІВ ДО КОРЕКЦІЙНИХ ПРОГРАМ В УКРАЇНІ.....	26
2.1. Правові аспекти залучення кривдників до корекційних програм.....	26
2.2. Залучення кривдників до корекційних програм: соціальні аспекти.....	30
Висновки до другого розділу.....	36
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ТА АПРОБАЦІЯ КОРЕКЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКА-ЧОЛОВІКА.....	38
Висновки до третього розділу.....	48
ВИСНОВКИ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56
ДОДАТКИ.....	68

ВСТУП

Актуальність дослідження. В останні роки запобігання домашньому насильству - пріоритетний напрямок діяльності не лише державних і комунальних органів влади, але й інститутів громадянського суспільства України (громадських, релігійних, благодійних організацій та ін.). Важливим завданням запобігання домашньому насильству є напрацювання, прийняття і використання єдиних принципів, підходів у роботі як з жертвами домашнього насильства, так і з їх кривдниками. Світова практика показує, що в основі цих принципів повинні лежати повага і дотримання основних прав людини, насамперед, права на рівність та недискримінації.

І, навпаки, якщо система правосуддя, діяльність органів державної влади не спрямовані на те, щоб притягнути до відповідальності осіб, що вчинили домашнє насильство, якщо на рівні різних інститутів прийнято звинувачувати жертву або ж недостатньо підтримують її, тоді будь-які спроби змусити кривдника змінити неприпустиму поведінку виявляться досить проблематичними. Тому, якщо хочемо, щоб реакція на проблеми домашнього насильства виявилася на всіх рівнях, то програми для кривдників не лише допомагають запобігти насильницькій поведінці, а й в ідеалі можуть вплинути на ставлення суспільства до проблеми домашнього насильства загалом.

Саме комплексне реагування на домашнє насильство, що полягає у роботі не лише із жертвами насильства, але і з кривдниками, дає можливість зупинити насильство та сприяє зниженню його рівня в цілому. Відповідно дослідження соціально-правових аспектів залучення кривдників до корекційних програм на сьогодні в Україні є досить актуальним.

Розкриття окремих аспектів теми бакалаврської роботи знаходимо у працях А. Гірняк, Г. Гірняк, А. Гуска, М. Бригадир, Т. Медун, О. Степанюк, О. Мельниченко, К. Фоменко, М. Потапенко, І. Вітківська та інші.

Мета дослідження – дослідити соціально-правові аспекти особливостей залучення кривдників до корекційних програм.

Досягненню мети сприяло вирішення наступних *завдань*:

- 1) розкриття домашнього насильства як інструменту влади у сім'ї;
- 2) дослідження міжнародних стандартів і досвіду іноземних держав щодо корекційних програм для кривдників;
- 3) аналізування правових аспектів залучення кривдників до корекційних програм в Україні;
- 4) дослідження соціальних аспектів залучення кривдників до корекційних програм в Україні;
- 5) розроблення та апробування корекційної програми для кривдника-чоловіка.

Об'єктом дослідження є корекційні програми для кривдників як соціально-правове явище.

Предметом дослідження є соціально-правові аспекти особливостей залучення кривдників до корекційних програм.

Методи дослідження. Дослідженню проблематики бакалаврської роботи сприяли теоретичні (класифікації, систематизації, синтезу, аналізу, індукції, дедукції, порівняння, узагальнення та ін., які допомогли дослідити різні соціально-правові аспекти у роботі проблематики) та емпіричні (методики - «Неіснуючі тварини», «Дім-дерево-людина», «Малювання сім'ї квітами», тест рук (тест Вагнера) діагностування агресії та здійснення передбачення тенденцій до їх агресивної поведінки, тест фрустраційної реакції Розенцвейга вивчення реакцій на невдачі та шляхи виходу з ситуацій чоловіків-кривдників, що призводять до їх дратівливості) .

Наукова новизна бакалаврської роботи полягає у тому, що:

вперше:

- зроблено спробу комплексного розвідування соціально-правових аспектів особливостей залучення кривдників до корекційних програм;
- запропоновано і апробовано авторську програму для чоловіків-кривдників;

розвинено:

- положення про вдосконалення інституту корекційних програм для кривдників;

- ідею взаємозалежності стосунків підлітків з однолітками та їхнього ставлення до власних батьків (запобіганню агресивного ставлення підлітків до батьків сприяє покращення їх відносин з однолітками);

- положення щодо ефективної моделі залучення кривдників до корекційних програм;

вдосконалено:

- положення, що стосуються дефініцій «домашнє насильство», «корекційна програма для кривдників», «засоби примусового характеру»;

- положення про принципи роботи соціальних працівників із кривдниками у рамках реалізації корекційних програм.

Практичне значення одержаних результатів. Положення і висновки бакалаврської кваліфікаційної роботи будуть корисними у: *науковій діяльності* (лягли в основу інших наукових розвідок); *навчальному процесі* (під час викладання навчальних дисциплін, наприклад – «Психологія професійної діяльності», «Соціальна юриспруденція», «Правове регулювання перемовин та медіації», «Правовий супровід клієнтів соціальних служб», «Психологія конфліктів та медіація» та ін.); *практичній діяльності* (у діяльності фахівців, що працюють із кривдниками); *просвітницькій діяльності* (підвищення рівня суспільної, професійної і буденної культури та свідомості у питаннях домашнього насильства, загалом, і корекційних програм, зокрема).

Апробація результатів наукового дослідження.

Окремі положення і висновки бакалаврського дослідження було озвучено на міжнародній-науковій конференції:

II Міжнародна науково-практична конференція: «Особистість і суспільство: психосоціальні виміри ковітальної взаємодії» (м. Тернопіль, Західноукраїнський національний університет, 30 квітня 2024 р.).

Структура бакалаврської роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, трьох розділів (містять чотири підрозділи), висновків, списку

використаних джерел (95 найменувань), додатків. Загальний обсяг бакалаврської роботи становить 69 сторінок, із них основний текст – 53 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО І ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКІВ: ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

1.1. Домашнє насильство як інструмент влади у сім'ї

Згідно з класичним визначенням Е. Гідденса, під сім'єю розуміється «група людей, пов'язаних прямими родинними відносинами, дорослі члени якої беруть на себе зобов'язання з догляду дітей» [76]. В «УСЕ» (Універсальному словнику-енциклопедії) під сім'єю розуміють соціальний інститут, якому властиві соціальні норми, зразки поведінки, санкції, зобов'язання, права, які здійснюють регулювання відносини між подружжя [74].

У великій українській енциклопедії визначенні «сім'я» – «це ґрунтована на кровній спорідненості чи шлюбі мала група, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємною допомогою, моральною і юридичною відповідальністю» [57]. Розуміння сім'ї як малої соціальної групи висуває на перше місце питання внутрішньо-групової комунікації, тобто, спілкування між членами сім'ї, вирішення конфліктів, розподіл влади тощо. Як відомо, розподіл влади у сім'ї визначається різними факторами: економічними, релігійними, національними та іншими. Дані фактори впливають на формування того чи іншого типу сімейної влади.

Під «*сімейною владою*» розуміють здатність одного члена сім'ї змінювати поведінку чи впливати на поведінку інших членів. Людина, яка отримала владу, чинить тиск на членів сім'ї, зазвичай не враховує їх власні думки і почуття, змушує їх виконувати певні дії. При цьому зауважимо, що поведінка владної людини багато в чому характеризується проявами агресивності, що виражається у ворожому ставленні до проявів особистості підлеглої їй людини.

У 1960 р. на основі результатів соціологічних досліджень Р. Блад та Д. Вульф виділили чотири види сімейної влади:

- 1) автономну владу,

- 2) владу дружини,
- 3) владу чоловіка,
- 4) синкретичну владу.

У цьому кожен вид сімейної влади відповідає певному типу сім'ї. Соціолог К. Сафіліос-Ротшильд виділяє 8 типів влади, що практикуються сім'ями, поклавши в основу типології різні джерела влади:

- 1) влада пана (базується на загрозі застосування сили або ж безпосередньо силі);
- 2) легітимна влада (передається подружжю згідно до соціальних і культурних норм);
- 3) влада ресурсів (високе соціальне становище одного з подружжя, ними можуть бути гроші тощо, які (ресурси) є бажаними для обох подружжя);
- 4) влада впливу (наслідок здатності успішно чинити тиск на іншого партнера);
- 5) експертна влада (ґрунтується на компетенції, спеціальних вміннях, знаннях одного з подружжя);
- 6) емоційна влада (ґрунтується на маніпуляціях почуттями, коли одне із подружжя або нагороджує любов'ю, увагою, близькістю, або позбавляє всього цього як покарання);
- 7) моральна влада (один із подружжя вимагає влади, апелюючи до релігійних, моральних та етичних норм, але його авторитет може викликати сумнів у іншого);
- 8) влада управління конфліктом, за якої кривдник контролює жертву, керуючи вже існуючою напруженістю у відносинах, доводячи її до конфлікту чи ні [60].

У реальній сім'ї зазвичай відбувається поєднання цих типів влади, оскільки можуть використовувати різні джерела влади. Влада це здатність її суб'єкта нав'язати власну волю іншим людям, розпоряджатися і керувати їхніми діями, чи то насильницькими, чи ненасильницькими засобами та методами. Виходячи з цього визначення, засоби і методи влади можна поділити на дві основні групи:

1) засоби, розраховані на добровільне підпорядкування об'єкта влади суб'єкту (ненасильницькі),

2) засоби владного впливу примусового характеру (насильницькі).

Оскільки у даному підрозділі бакалаврської роботи досліджуємо насильство як інструмент сімейної влади, тому детальніше зупинимось на другій групі способів владного впливу.

Засоби примусового характеру – це певні прийоми і методи влади, покликаних змушувати об'єкт влади проти його волі підкорятися. І тут основним мотивом до виконання волі суб'єкта є страх перед негативними санкціями, тобто покарань, які будуть застосовані за відсутності послуху з боку члена сім'ї, що підкорюється. Насильство належить до засобів влади, тобто. до певних прийомів та способів, за допомогою яких суб'єкт влади здійснює свою волю.

Традиційно під *насильством у сім'ї* розуміють «емоційне, фізичне чи сексуальне насильство, яке здійснюється свідомо чи не свідоме щодо членів сім'ї». Насильство в сім'ї характеризується як реальна дія або загроза навмисного фізичного, сексуального, психологічного або економічного впливу, примусу з боку однієї особи по відношенню до іншої, з якою особа має або мала інтимні чи інші значущі відносини з метою контролю, залякування, навіювання почуття страху. У процесі насильства одна людина нав'язує себе, свої цілі та норми іншій, прагнучи підкорити її своїй волі.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» суб'єкта насильницької влади у сім'ї називає «кривдником» або «дитиною-кривдником» (п. 1, п. 6 ст. 1), тоді як об'єкта – «постраждала особа» (п. 8 ст. 1) [14].

Сімейний кодекс розкриває зміст поняття «сім'ї» як осіб, які мають: 1) спільне проживання; 2) взаємність зобов'язань і прав; 3) пов'язаність спільним побутом [9]. Зауважимо, що у Законі України «Про запобігання та протидію насильству» до категорії «постраждалих осіб» віднесено не лише членів сім'ї у розумінні Сімейного кодексу України, але й тих, з ким особа, що вчинила домашнє насильство, фактично не проживає і не проживала як сім'я

(наприклад, двоюрідна баба (дід), двоюрідний племінник (племінниця)) або ж уже не проживає (наприклад, колишнє подружжя, діти або батько (матір) колишнього подружжя, рідних братів сестер, племінників тощо) (ч. 2 ст. 3) [14].

Практика у сфері юриспруденції, психології та соціальної роботи дає підстави говори про те, що сімейну владу засобами насильства найчастіше реалізують чоловіки як подружжя (мову ведемо не про «латентні» випадки) і, в основному, щодо дружин. Також спостерігається досить жвава активність зі сторони громадських інституцій, пов'язана з проблемами запобігання і протидії домашньому насильству щодо жінок з боку чоловіків.

Проте існує багато «латентних» випадків, у яких кривдниками виступають жінки (як дружини, матері, дочки, внучки тощо) або ж діти (щодо матері, батька, діда, баби, сестри, брата тощо). Але з тих чи інших причин вони (випадки) не стають предметом професійного розгляду судових і правоохоронних органів, психологів, соціальних педагогів, соціальних робітників тощо.

Аналізуючи випадки насильства над жінками, дуже важливо розрізнити культурно-обумовлений утиск, що здійснюється зі сторони чоловіків, й ситуації, коли насильство стало можливим завдяки впливу соціальних структур, які ґрунтуються на гендерній нерівності. Адже, сімейні стосунки, засновані на ієрархії, та особиста поведінка чоловіків – це один аспект проблеми, а структурна настанова – інший.

Без цієї структурної складової насильство над особистістю не зникло б відразу, але втратило б власну культурну і соціальну підоснову. Нерівність за статтю призводить до того, що багато форм чоловічого насильства не сприймаються як такі, і правопорушники у такому випадку не мають чого боятися, і власну провину вони відчують доволі рідко. У Швейцарії було здійснено одне дослідження, яке підтвердило, що насильство, яке здійснюється чоловіками, має зв'язок із домінуючою позицією і переконаністю чоловіків у власній перевазі, аж до ідеї володіння дружиною та володіння правом керувати її діями. Основна «функція» жінки – любити та піклуватися про чоловіка (сім'ю) – робить її залежною. При цьому інші члени сім'ї безпосередньо стають

залежними від неї самої. Але оскільки стосунки залишаються ієрархічними, чоловік-кривдник, який відчуває свою залежність, буде схильний до ще більшої агресії.

Також становище чоловіка як єдиного годувальника в сім'ї зазвичай призводить до зловживання своїм становищем, що виражається у «придушенні» волі слабких жінок і дітей, позбавленні їх прав на власну думку, на прийняття самостійних рішень та незалежність, а також у застосуванні фізичної сили і психологічних загроз.

У дослідженнях проблеми насильства батьків стосовно дітей багато уваги приділяли вивченню особистісних характеристик батьків-кривдників. З'ясувалося, що такі батьки відрізнялися незрілістю, агресивністю, імпульсивністю, ригідністю і тиранією щодо своїх дітей. Також у них спостерігалася низька батьківська самооцінка, схильність неадекватно реагувати люттяю на дитину. І в батьків, і в матерів найбільш розвинені такі нижчі захисні механізми, як заперечення та ідентифікація з агресором[53].

Нами було здійснено соціологічне дослідження, які провели у вигляді анкетних опитувань (додаток А). В опитуванні респондентами виступали молоді люди, віком від 17 до 23 років (в основному студенти), яких зустрічали на вулицях міста Тернопіль. Предмет анкетного опитування - проблеми влади і домашнього насильства. Для з'ясування розуміння ними ознак насильства чи жорстокого поводження, респондентам було поставлено питання, що стосувалися можливих покарань респондентів у дитинстві з боку батьків або інших членів сім'ї.

За результатами анкетування було з'ясовано, що у дитинстві: 53,7% респондентів були піддані покаранням, 37,7% - не піддавалися покаранням, 8,6% - складно було відповісти. Таким чином, у дитинстві до більшості респондентів у сім'ї застосовувалися покарання.

На запитання: «Якщо Вас карали в дитинстві за провини, то яким чином?» - відповіді респондентів були розподілені наступним чином: били руками – 6,2%, забороняли грати на приставці чи комп'ютері – 16,7%, били ременем чи іншим

предметом – 9,3%, змушували виконувати домашню роботу (прибирання, миття посуду, підлоги та ін.) - 22,2%, ставили в кут - 24,7%, забороняли вуличні ігри - 28,4%, сварили - 57,4%.

Зрозуміло, що за допомогою командування, погроз, наказів, безумовних заборон можна досягнути зовнішнього послуху і виконання певних вимог. Проте норми і цінності, які передаються дітям у такій формі, не стають частиною їхніх внутрішніх особистісних переконань, залишаються зовнішніми, штучно «нанесеними», а тому такими, які дуже легко зникають з їх свідомості. Через що батькам доцільно задуматись над змістом так званих «покарань»: супроводжуватися не тілесними чи психологічними «стражданнями», а бути наповненими формуванням особистісного переконання у дитини, що воно справедливе і необхідне для превенції неналежної поведінки у дитини.

На запитання: «Якщо Вас у дитинстві карали дорослі, то хто із родичів це робив найчастіше?» – респонденти відповіли наступним чином: мати - 30,3%, батько - 19,8%, бабуся - 6,8%, а решту зазначили, що – ніхто. Це свідчить про те, що переважно виховну функцію у сім'ї виконують батьки, насамперед, матері. Мабуть, через те, більше часу проводять зі своїми дітьми, а ніж батько (сформувалося історично, адже матері виношують дітей, з ними перебувають у перші роки життя). Тоді як, основна батьківська функція – фінансово забезпечити сім'ю усім, що потрібно. Проте, батьки також беруть участь у вихованні дітей у вільний від роботи час. Результати відповідей на це питання свідчать, що батьки також беруть участь у виховному процесі та карають дітей. Іноді покарання батька було навіть суворішим, ніж покарання матері.

У суспільстві тривалий час формувалася образ батька як людини, яка втілює закон, яка має право визначати життя дітей, приймати рішення, забезпечувати їх щастя і добробут, карати і скасовувати покарання. Саме через це він не втручався у домашні справи, завжди брав у відповідальні моменти відповідальність за сім'ю, виконував у ній роль судді останньої інстанції.

Громадська думка вимагала від нього суворості. Тому батько, який виявляв до своїх дітей м'якість, ніжність, турботу, вважався поганим вихователем. Хоча

уже сучасні батьки намагаються у вихованні та розвитку дітей дати більшої свободи.

На запитання: «Як Ви вважаєте, чи потрібно фізично карати дітей за вчинки (бити ременем, ставити в куток та інше)?» – респонденти відповіли: ні – 37,7%, скоріше ні – 20,4%, іноді – 25,9%, скоріше так – 6,8%, так – 8,6%. Більшість респондентів не хочуть застосовувати фізичні покарання щодо власних дітей. Для багатьох батьків девізом у вихованні стають слова: «У моєї дитини має бути щасливе дитинство». У своєму прагненні дати дитині все, не карати її за провини, такі батьки можуть піддаватися «дитячим маніпуляціям». Як наслідок, у таких дітей не формується уявлення про кордони допустимої поведінки, з'являється неповажне ставлення до інших.

Питання про фізичне покарання дитини – доволі гостре в українських сім'ях. Багато із них у процесі виховання не обходяться без фізичних покарань. Майже усі батьки, які вдаються до них під час виховного процесу, у власному дитинстві відчували на собі його вплив. Вони вважають, що фізичне покарання – найефективніший захід дисципліни. Їх аргумент: «Мене теж у дитинстві били, і я дуже вдячний батькам за те, що зробили з мене людину». Але, якщо батьки б'ють дітей, то це свідчить про повну відсутність між ними порозуміння, любові, поваги.

На запитання: «Чи вважаєте Ви, що у Вашій сім'ї є насильство (фізичне, моральне) одного члена сім'ї над іншими?» – більшість респондентів відповіли наступним чином: негативно - 89,5%, позитивно - 6,8%, важко відповісти - 3,7%.

Складно дізнатися наскільки щирими були респонденти у своїх відповідях на дане питання. Можливо, серед респондентів із складу «89,5 %», є такі, що хотіли приховати ознаки насильства у своїх сім'ях зі сторони родичів (батьків, старших братів та сестер, ін.). Адже, як уже зауважували вище, насильство у сім'ї характеризується високим рівнем латентності. Багато фактів жорстокого поводження ретельно приховуються, невідомі громадськості. Через небажання постраждалих осіб звертатися по допомогу до інститутів громадянського суспільства (не бажання розголосу, недовіра громадськості, страх втрати

матеріальної підтримки тощо), а також через неможливість окремих членів сім'ї (осіб з інклюзією, осіб похилого віку, дітей) подавати заяви у правоохоронні органи.

На запитання: «Хто ставав жертвою домашнього насильства у відомих Вам випадках?» – респонденти відповіли так: діти – 48,2%, дружина – 46,9%, батьки – 11,1%, чоловік – 3,1%, важко відповісти – 24,1%. Як бачимо з відповідей респондентів, найбільш уразливими членами сім'ї є діти та жінки, а також батьки похилого віку. Це свідчить, що здебільшого особи, які вчиняють насильство, - це чоловіки (тобто батьки дітей і чоловіки дружин), адже мабуть через те, що є фізично міцнішими. Вважаємо, що на таку ситуацію у певній мірі впливають рудименти минулого: упродовж багатьох поколінь чоловік як глава сім'ї «зберігав» за собою право застосування фізичного насильства до усіх членів сім'ї.

На запитання: «Кому у Вашій сім'ї належить влада?» – респонденти відповіли так: мамі – 48,3%, батькові – 26,8%, обом батькам – 24,9%. Відповіді респондентів свідчать про те, що в сучасній українській сім'ї існує жіноча влада, тобто влада дружини і матері. На думку багатьох дослідників, така ситуація складалася в українських сім'ях останні кілька десятиліть. На цей процес вплинули такі історичні та соціальні фактори, як війна, репресії, розкуркулювання, заробітчанство та ін. Все це призводило до того, що вихованням дітей впродовж тривалого часу займалися виключно жінки (матері та бабусі). Хлопчики, які виховувалися у таких сім'ях, сприймали жінок як таких, що мають вищий авторитет (через відсутність батьківського виховання). Відповідно ставши дорослими, вони переносили моделі відносин батьківської сім'ї до власної, де головними у вихованні їх дітей ставали дружини. Такі батьки мінімізували рівень власної відповідальності за виховання, розвиток дітей. І так траплялося, що «перекоси» такого виховання опредмечувалися у надмірному інфантізмі покоління, яке підросло, у нездатності вирішувати власні проблеми тощо.

Як зауважили на початку, у науковій та практичній сферах не достатньо уваги приділено питанням, що пов'язані з проблемою «діти-кривдники» у домашньому насильстві, а також із соціальною роботою з такими дітьми. Хоча у цьому контексті хочемо відзначити працю корейських науковців у сфері соціального захисту під назвою «Вразливість насильства в сім'ї, прив'язаності однолітків і насильства з боку підлітків до батьків» (Дже Йоп Кім, Бойонг Нам, Дейон Джанг, Шарлотта Лін Брайт) [78].

Стверджують, що основні наукові розвідки домашнього насильства здебільшого звертають увагу на причини та наслідки двох типів насильства: насильства зі сторони інтимного партнера (тобто, яке виникає між подружжям) і жорстокого поводження з дітьми, обидва з яких ініціюються дорослими членами сім'ї. Тоді як показник насильство з боку підлітків над батьками не є незначним (поширеність коливається від 5% до 20% для фізичного насильства) [78, с.11-12].

Батьки, які стали жертвами домашнього насильства, мають спільні риси з жертвами інших видів насильства в сім'ї. Вони відчують полівіктимізацію, почуття безпорадності та соціальної ізоляції. Проте автори зазначають, що існують «обмеження» батьків-постраждалих від домашнього насильства, які формують певні психологічні перепони для звернення по допомогу. Так, звинувачення батьків-жертв зазвичай поєднується зі звинуваченням, що впливає з їх «батьківського статусу», що ускладнює потерпілим батькам повідомляти про такі випадки та шукати допомоги. Жертви домашнього насильства з боку дітей не лише відчують страх перед насильством, але й почуття провини та сорому через те, що їх характеризують як «невдалих батьків» або ж можуть звинуватити у неналежному вихованні власних дітей.

Автори доводять, що часто діти як кривдники дорослих членів сім'ї самі є також жертвами жорстокості дорослих або однолітків. Таким чином розкривають взаємозалежність (взаємний характер) цих видів насильства [78, с. 11].

У праці «Вразливість насильства в сім'ї, прив'язаності однолітків і насильства з боку підлітків до батьків» обґрунтовується ідея, що саме програми

шкільного консультування можуть допомагати зменшити насильницьку поведінку підлітків стосовно своїх батьків, водночас, сприяючи позитивним стосункам з однолітками і зв'язкам із ними [78, с. 13-14].

Крім того, програми, спрямовані на розвиток позитивних стосунків з однолітками, такі як програма «помічник з рівним», «наставництво з боку однолітків» і «консультування з однолітками», показали позитивний вплив на зменшення насильницької поведінки серед підлітків. У Південній Кореї програми консультування на шкільному рівні під назвою «WEE (We + Education + Emotion)» призначені для підтримки учнів, які перебувають у кризових ситуаціях через брак навичок міжособистісного спілкування, насильство в школі або злочинність серед неповнолітніх. Як мережева система безпеки першого рівня, шкільні консультанти в класах WEE забезпечують такі програми, як:

- психологічне тестування,
- індивідуальні консультації,
- послуги соціального забезпечення.

Проте лише обмежена кількість шкіл проводить заняття WEE, у яких працюють професійні шкільні консультанти.

Крім того, такі програми зосереджені на індивідуальному консультуванні, а не на мобілізації ресурсів однолітків і сприянні позитивним стосункам з однолітками. Їхня країна потребує більше професійних шкільних консультантів, щоб належним чином підтримувати учнів із групи ризику, а шкільні консультанти повинні розробити і впровадити програми, спрямовані на сприяння підтримці однолітків і зв'язкам у Південній Кореї.

Незважаючи на те, що дослідження було проведено з корейськими підлітками, автори даної праці, переконані, що консультанти та соціальні працівники в школах інших країн можуть запобігти жертвам жорстокого поводження з дітьми вчиняти домашнє насильство щодо дорослих організовуючи ресурси та зусилля для сприяння прив'язаності з однолітками. Вплив жорстокого поводження з дітьми на домашнє насильство щодо

дорослих можна зменшити за допомогою заходів, спрямованих на покращення стосунків і зв'язків між однолітками[67].

1.2. Корекційні програми для кривдників: міжнародні стандарти і досвід іноземних держав

Для сучасної вітчизняної науки і сфери прикладної діяльності із залучення кривдників до корекційних програм особливо важливим є досвід розвитку інституту корекційних програм для кривдників у міжнародних стандартах, а також в іноземних державах.

Аналіз практики міжнародних співтовариств (світових і регіональних) дає підстави твердити, що вона (їх практика) зазвичай надає перевагу встановленню стандартів, а не впровадженню типових корекційних програм роботи з кривдниками. Так Типові програми для кривдників європейських держав (України, в тому числі [42]) мають ґрунтуватися на мінімальних стандартах Ради Європи. Приклад однієї з європейської стандартної вимоги - відповідна кваліфікація та підготовка осіб, які беруть участь у реалізації корекційної програми для кривдника. На жаль, на практиці зустрічаються випадки, коли особи, що пройшли відповідну підготовку, не завжди досягали належної якісної кваліфікації. Відповідно Рада Європи схвально ставиться до досвіду країн, які вдаються у підвищенні «якості фахівців» до активного використання таких інструментів як супервізія, моніторинг та оцінка, що є дуже ефективними у забезпеченні якості роботи із кривдниками домашнього насильства. На сьогодні в Україні спостерігаємо тенденцію певної зацікавленості до цих інструментів.

Міжнародні стандарти у сфері профілактики і боротьби з домашнім насильством передбачають активну залученість до робіт як з жертвами, так і з кривдниками, територіальних громад. Дані стандарти пронизує ідея про те, що робота із кривдниками має бути спрямована не лише на їх притягнення до юридичної відповідальності, але й на зміну у них підходу до гендерних відносин.

Тому розроблені стандарти отримали схвалення у багатьох документах Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, а також у Пекінській платформі дій та доповіді Генерального секретаря ООН. Відповідно на них ґрунтуються міжнародні та національні механізми, спрямовані на роботу з кривдниками, у тому числі й проходження ним відповідних програм[63].

Варто зауважити, що на сьогодні, відповідно до рекомендацій експертних груп Європейського Союзу, спостерігається помітне зростання чисельності досліджень, що стосуються осіб, які вчинили домашнє насильство. І слід відзначити, що саме у США та Великій Британії розроблені найбільш детальні протоколи та стандарти щодо кривдників.

Міжнародні і національні експерти обговорюють, чи має включення кривдника до програми бути добровільним, чи ж це має відбуватися лише на підставі рішення суду. І єдиної думки на це питання у міжнародних дослідженнях немає, як і не має у них єдиної думки щодо доцільності використання даних програм як альтернативи каральним санкціям. Активно дискутується проблема, що корекційні програми для кривдників в окремих випадках може виступати «легалізованим уникненням» справедливого покарання, що саме небажання бути реально притягненим до кримінальної чи адміністративної відповідальності іноді переслідує дійсну мету кривдників взяти участь у корекційних програмах, а не прагнення «корекції» моделі їхньої поведінки. Через що певна частка експертів вважає, що призначення кривдникам корекційних програм - пом'якшення їхнього покарання, що суперечить принципу використання програм для кривдників як складового «відновного правосуддя»[67].

Загальні приклади відповідних практик включають заходи із запобігання злочинності, пріоритети безпеки жінок і дітей, а також поточні та завершені проекти підтримки партнерства. Захист жінок і дітей – це ключовий фактор, що впливає на багато політичних і практичних аспектів, наприклад, таких як обмеження приватного життя кривдника. Мінімальні стандарти корекційних робіт із кривдниками окреслюють, що сімейні консультації, посередництво,

примирення та управління гнівом – це виправдані, необхідні «втручання», до яких вдаються відповідні установи, органи і фахівці, зокрема, при роботі з кривдниками.

Європейська мережа виробила і запропонувала провідні положення для програм роботи з особами, винних у домашньому насильстві. Її принципи мають вирішальне значення для забезпечення якості та безпеки роботи з кривдниками у домашньому насильстві. Аналогічні вказівки та мінімальні стандарти діють в Австралії, США, Великобританії. Урядові відомства та організації, що реалізують ці програми, мають гарантувати, що використовувані методи не завдають шкоди клієнтам – як жертвам, так і кривдникам. Варто зазначити, що в окремих випадках, таких як розлади особистості чи вживання психоактивних речовин, слід залучати спеціалізовані служби. Це може бути співпраця з амбулаторними психіатричними службами, або залучення програм реабілітації, яку проходять після зловживання психоактивними речовинами тощо[81, с.3].

Варто підкреслити, що програми для кривдників повинні оцінювати фактори ризику, впроваджувати заходи з управління ризиками, передбачати і гарантувати безпеку і жертв, і кривдників. Слід оцінку ризиків та управління ризиками проводити і документувати, враховуючи часові рамки, поведінку, обставини особи-кривдника, а також можливість змінності ризику. Програми повинні визначати, чи будуть вони ефективними у роботі з чоловіками групи ризику, і враховувати за яких умов вони (програми) можуть «не запрацювати» з особами-кривдниками. Наявні керівні принципи підкреслюють, що корекційні програми для осіб-кривдників повинні навести підстави того, що їхня реалізація не загрожуватиме подружжю кривдника чи їхнім дітям, як фізично, так і на емоційному рівні, у зв'язку з тим що, така загроза завжди несе ризик повторного психологічного травмування жертви (не лише під час сеансів). Сеанси, що відбуваються у парі, іноді можуть бути протипоказані, щоб уникнути ризику посилення контролю зі сторони кривдника, зростання насильства та його рівня. Дані рекомендовані вказівки також наголошують на тому, що програми повинні гарантувати те, що «програмні» втручання не призведуть до втягування жертв

домашнього насильства у повторне насильство або ж, що вони (жертви) не візьмуть на себе «тягар» відповідальності за поведінку правопорушника, що іноді можемо спостерігати у суспільстві.

Вважаємо за доцільне зупинитися на детальнішому досвіді окремих іноземних держав, який стосується програм для осіб, що вчиняють домашнє насильство (кривдників).

Перші у світі програми для кривдників пов'язують з появою у Бостоні вкінці 1970-х років програм, які застосовували щодо чоловіків-кривдників. Психологічні групи чоловіків формували з урахуванням кризових центрів жінок. Сьогодні в США працює близько півтори тисячі програм – як добровільних, так і примусових. Проте однією з довготривалих моделей роботи з правопорушниками є «Дулутська модель», розроблена у 1981 р. у м. Дулут (штат Міннесота, США) в рамках проєкту «Заходи втручання у випадках домашнього насильства» (DAIP). Ця програма, реалізована завдяки рішенням суду, широко застосовується в США, Канаді, Великобританії та Австралії. Дулутська модель представляє скоординовану реакцію громади на випадки домашнього насильства, спрямовану на притягнення кривдників до відповідальності за їхні дії, забезпечення захисту жертв від подальшого насильства[63].

Примусова терапія, призначена на підставі рішення суду, набула поширення у Канаді та Австралії, а також у більшості країн Європи.

Наприкінці 1980-х у Норвегії виникла програма «Альтернатива насильству». Як і її американські аналоги, вона включала групову та індивідуальну роботу з домашніми кривдниками.

При обґрунтуванні та реалізації стратегії боротьби з домашнім насильством у Болгарії вдаються до досвіду інших держав, особливо щодо програм для чоловіків-кривдників. У Німеччині створюються центри для чоловіків, які вчинили насильство, де проводяться індивідуальні та групові консультації.

Як позитивну практику можна згадати і досвід Польщі з відкриття та фінансування гуртожитків для чоловіків-агресорів, таким чином, мінімізується стрес для осіб, які постраждали від насильства.

Система протидії насильству в Австрії включає велику кількість суб'єктів реалізації державної політики протидії домашньому насильству. В Австрії здійснено делегування частини правозахисних повноважень від державних органів до неурядових організацій.

Функціонує мережа центрів інтервенції, які:

- здійснюють координацію дій поліції та соціальних служб;
- здійснюють реалізацію активного підходу із допомоги постраждалим від насильства;
- впроваджують програми корекційної роботи з чоловіками, які вчинили домашнє насильство;
- активно ведуть профілактичну роботу.

Досить ефективно на сьогодні ведеться робота з кривдниками у Великобританії, Іспанії, Ізраїлі та Грузії.

У Великобританії переважно програми роботи з кривдниками інтегровано у класифікацію кримінальної юстиції. Хоча раніше більшість програм реалізовувалися громадськими організаціями із бюджету Служби пробації[81,с. 2].

Національна служба пробації Великобританії впровадила два типи заходів щодо домашнього насильства:

- Інтегровану програму домашнього насильства (IDAP), яка базується на методах когнітивно-поведінкової терапії (КПТ), включає 27 групових робочих занять, що реалізуються впродовж 27 тижнів. Кожне групове заняття триває по дві години і доповнюється 13 індивідуальними сесіями.
- Програму спільноти домашнього насильства (CDVP), спрямована на зменшення ризику насильства для жінок, які перебувають у стосунках; здійснюється на рівні громади задля сприянню чоловікам змінити ставлення, поведінку у напрямку підвищення безпеки і зменшення ризиків усіх форм

домашнього насильства; використовує КПТ, передбачає 25 групових занять, впродовж 9-13 тижнів[93].

Іспанія є однією з перших країн, першопрохідців у боротьбі з гендерно зумовленим насильством (у тому числі із використання заходів із захисту жінок), запровадивши законодавчі реформи (набрання чинності в 2017 р. Державного пакту проти ГНЗ), що стало прецедентом у Європі. Проте ще в 2001-2002 рр. вперше було запроваджено Добровільну корекційну програму як для осіб, затриманих за вчинення ГНЗ, так і для тих, уже реально відбував покарання за такі злочини у в'язницях країни. В 2005 р. розроблено програму реабілітації осіб, винних у домашньому насильстві. Цю реабілітацію можна проходити в пенітенціарних закладах, де засуджені відбували альтернативні покарання[84].

Корекційні програми для кривдників в Ізраїлі називають програмами терапії. Центри запобігання та протидії домашньому насильству на рівні громади проводять різноманітні корекційні заходи проти правопорушників. Серед них є як малі установи з одним штатним соціальним працівником, так і регіональні центри, що обслуговують кілька сусідніх регіонів. На корекційні програми до центрів скеровують служби пробації, поліція, або ж безпосередньо кривдник само або ж з іншим подружжям приходять за власною ініціативою. Проте в Ізраїлі існує «кадровий голод» спеціалістів роботи з кривдниками-чоловіками[79]. Терапія для кривдників, які вчинили домашнє насильство, в Ізраїлі проводиться: у громаді; під час кримінальних проваджень; у пенітенціарних установах; після звільнення з місць позбавлення волі. Програму реалізують різні відомства, зокрема Міністерство праці, соціального забезпечення та соціальних служб, а також Ізраїльське управління реабілітації в'язнів. Програма детально описана у документах даного міністерства та виконується усіма залученими організаціями. Проте інформація про ефективність різних терапевтичних програм в Ізраїлі є обмеженою, особливо щодо їх впливу на зменшення рецидивів насильства[83].

Після аналізу різних європейських практик та програм Департамент виконання покарань Грузії розробив у 2010 р. власні програми для осіб-

кривдників, взявши за основу іспанську модель - Програму роботи з особами, які вчинили насильство за статевою ознакою (PRIA-MA). Структура «ООН-Жінки» підтримує адаптацію цієї моделі до грузинських умов у співпраці з інститутами громадянського суспільства. Основна мета програми - викорінення усіх форм домашнього насильства і зміна поведінки кривдника.

Конкретні цілі програми включають:

- полегшення доступу до супутніх видів діяльності та забезпечення високої мотивації учасників до змін;
- допомога в розвитку навичок керування емоціями та емпатії;
- забезпечення позитивного підходу до терапії, підвищення усвідомлення та відповідальності учасників;
- зміна ірраціональних думок і переконань щодо гендерних ролей і насильства;
- запобігання повторним актам насильства;
- розвиток соціальних навичок вирішення конфліктів;
- зменшення факторів ризику, пов'язаних з насильством, та покращення психологічного здоров'я учасників;
- формування стандартів поведінки, заснованих на рівності та повазі у стосунках.

Програма має психопедагогічний характер і в основному ґрунтується на гендерному підході. Партнерські організації реалізують дану програму у групах до 12 осіб. Вона складається з 10 етапів, 25 занять, тривалістю 6,5 місяців[80].

Таким чином, на рівні міжнародних спільнот і національних систем спостерігається тенденція ґрунтовної роботи у сфері превенції та боротьби з домашнім насильством, що включає і залучення кривдників до проходження корекційних програм. Міжнародною спільнотою напрацьовано багато рекомендацій, що стосуються змісту і процедури проходження корекційних програм кривдниками, як і є «зразкові» приклади практик у даному напрямку іноземних держав. Проте важливо пам'ятати, що їх неможливо просто перенести у систему іншої держави, без урахування різноманітних соціально-економічних,

культурних, правових тощо факторів, які впливають на ризик повторного вчинення домашнього насильства.

Висновки до першого розділу

1. Влада – спроможність особи нав'язувати свою волю іншій особі (особам), розпоряджатися і керувати її (їхніми) діями ненасильницькими або насильницькими засобами і методами. Сімейна влада – спроможність одного члена сім'ї змінювати поведінку чи впливати на поведінку іншого її члена (членів).

На думку респондентів, в українських сім'ях склалася певна модель відносин, де на чолі стоїть мати, яка більшою мірою має владні повноваження, ніж батько. Можливо, це свідчить про більший вплив матері на виховання дітей, у тому, що з більшості питань діти звертаються саме до неї. Судячи з відповідей респондентів, мати використовує покарання більше, ніж батько. Проте при визначенні домашнього насильства респонденти вказують, що переважно жертвами стають дружини (матері) та діти, тобто особи, які фізично слабші.

2. Корекційні програми для кривдників не лише допомагають запобігти насильницькій поведінці у сім'ї, але й в ідеалі можуть вплинути на ставлення суспільства до проблеми домашнього насильства загалом.

Соціальні працівники та інші фахівці, які працюють з підлітками, і яким відомо або, які підозрюють про факти жорстокого поводження з дітьми, повинні оцінювати рівень можливості жорстокості цих дітей щодо своїх батьків (або інших дорослих членів сім'ї) поряд з іншими інтерналізованими та зовнішніми симптомами. Поліпшення стосунків підлітків з однолітками може запобігти їх агресивному ставленню до батьків та чиненню насильства по відношенню до них.

3. У світовій практиці появу корекційних програм для осіб, що вчиняють домашнє насильство, пов'язують з першими програми, які застосовували саме до чоловіків як кривдників своїх дружин, і стали активно використовуватися у

роботі працівниками соціальних служб. У багатьох країнах такі програми зазвичай складаються з щотижневих консультаційних занять для чоловіків, заарештованих за напад на своїх дружин. Ці програми виникли в рамках соціального руху, метою якого було виявити жінок, які зазнали насильства, але поступово вони ставали самостійними програмами. На сьогодні корекційні програми застосовуються не лише до чоловіків, але й до будь-яких членів сім'ї, що вчиняють домашнє насильство.

4. Використання міжнародних стандартів та досвіду іноземних держав із залучення кривдників до корекційних програм сприятиме: ефективному реформуванню системи превенції та протидії домашньому насильству; економії часу для апробації новацій, підвищення якості проєктної роботи; оптимальному розподілити ресурси для формування структур, відповідальних за реалізацію державної політики у цій сфері, та координації їхньої спільної діяльності.

РОЗДІЛ 2

ЗАЛУЧЕННЯ КРИВДНИКІВ ДО КОРЕКЦІЙНИХ ПРОГРАМ В УКРАЇНІ

2.1. Правові аспекти залучення кривдників до корекційних програм

Українське законодавство покладає на осіб, які вчинили домашнє насильство, обов'язок пройти спеціальні програми. Так у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (далі – Закон від 07.12.2017 № 2229-VIII) [14] передбачено, що «програма для кривдника – комплекс заходів, спрямований на зміну насильницької поведінки кривдника» (п. 10 ч. 1 ст. 1) [14]. У п. 2 ч. 5 ст. 21 Закону України «Про соціальні послуги» (далі – Закон від 17.01.2019 № 2671-VIII) мова йде про обов'язок осіб, які вчинили домашнє насильство, проходити «індивідуальні корекційні програми», про що приймається відповідне рішення [19]. А Закон України «Про пробацію» (далі – Закон від 05.02.2015 № 160-VIII) у ст. 2 використовує поняття «пробаційна програма» (п. 7 ч. 1) [20].

Закон від 17.01.2019 № 2671-VIII не розкриває зміст терміну «індивідуальні корекційні програми», тоді як Закон від 07.12.2017 № 2229-VIII детально регламентує дефініцію поняття «програма для кривдників». Мабуть через те, що Закон від 17.01.2019 № 2671-VIII було прийнято пізніше і він у своїх положеннях у більшій мірі переслідував мету зацентувати увагу на тому, що індивідуальна корекційна програма для кривдника – це соціальна послуга, яку надають або забезпечують її надання суб'єкти сфери соціальної політики. І вважав за доцільне «обтяжувати» законодавство додатковою дефініцією.

Здійснивши аналіз дефініції «програма для кривдників», звернемо увагу на важливі її складові:

- це індивідуальний комплекс заходів;
- формування комплексу заходів ґрунтується на результатах оцінки ризиків;

- комплекс заходів програми для кривдників визначається метою її спрямовування:

- на зміну в кривдника насильницької поведінки;
- на формування в кривдника неагресивної нової психологічної моделі поведінки у його приватних відносинах;
- формування у кривдника до своїх діянь і наслідків за ними (діяннями) відповідального відношення (у тому числі, до виховання дітей);
- викорінення у кривдника дискримінаційних уявлень стосовно соціальної ролі чоловіків і жінок [14].

Варто зауважити, що до програм для кривдників по суті дуже схожі, так звані «пробаційні програми», які разом із програмами для кривдників згадуються і в кримінальному, кримінально-процесуальному, кримінально-виконавчому законодавстві України.

Зміст дефініції, наведеної у ст. 2 Закону від 05.02.2015 № 160-VIII, розкриває апробаційні програми «як комплекс заходів». Проте, на відміну від програм для кривдників, більше спрямована не на психологічну модель поведінки кривдника, а на корекцію його «соціальної поведінки або її окремих проявів», а також на «формування соціально сприятливих змін особистості», які можна перевірити об'єктивно [20]. Важливо те, що зміст дефініції «апробаційна програма» також конкретизує суб'єкта, який вправі призначати дану програму, та процесуальний статус особи, якій може бути призначена дана програма.

Так, згідно зі ст. 2 Закону від 05.02.2015 № 160-VIII пробаційна програма:

- призначається судом, тобто на підставі його рішення;
- призначається щодо: 1) особи, яку звільнено від відбування покарання з випробуванням або 2) особи, яку засуджено до пробаційного нагляду (п. 7 ч. 1) [20].

Сьогодні у вітчизняному законодавстві відсутнє поняття «корекційні програми», проте, у науковій та практичній діяльності під корекційними програмами розуміють як програми для кривдників, так і пробаційні програми.

Отож, аналіз ст. 2 Закону від 05.02.2015 № 160-VIII і ст. 1 Закону від 07.12.2017 № 2229-VIII дає підстави стверджувати про ширше коло осіб, до яких можуть застосовуватися пробаційні програми: осіб, які були засуджені не лише за злочини, пов'язані з домашнім насильством. Важливо й те, що пробаційні програми призначають особам, які звільнені від покарання з випробуванням [20].

Проте законодавство не передбало чіткі критерії, якими мав би керуватися суд у вирішенні питання щодо підстав скерування кривдника на проходження програми для кривдника. Проте на практиці окремі суди враховують обставини вчинення кримінального / адміністративного правопорушення, ризику вірогідності повтореності вчинення домашнього насильства, пояснення кривдника, свідків, жертви, системний характер вчинюваних кривдником дій, тощо.

Пункт 3.3 Інструкції, затвердженої спільним наказом Міністерства внутрішніх справ і Міністерства сім'ї, молоді та спорту від 07.09.2009 № 3131/386, регулює порядок скерування кривдника на проходження програми. Так ювенальна поліція або служба дільничних інспекторів поліції видають під розписку кривднику скерування на проходження корекційної програми і впродовж трьох днів надсилає повідомлення до певного кризового центру про направлення кривдника на проходження корекційної програми [34].

Якщо кривдник не з'явиться для проходження програми або ж буде без поважних причин від її проходження ухилятися, то фахівці, що відповідають за виконання даної програми, зобов'язані письмово повідомити впродовж трьох робочих днів про це уповноваженому підрозділу органів Національної поліції України для вжиття заходів (ст. 173-2 КУпАП) [6].

Слід пам'ятати, що не звільняє кривдника від обов'язку пройти програму для кривдників, якщо його притягували до відповідальності за її непроходження.

У той же час, якщо кривдника було притягнуто до кримінальної відповідальності (зокрема дитину-кривдника), то його можна зобов'язати пройти пробаційну програму (п. 4 ч. 3 ст. 76 КК України) [7].

Корекційні програми роботи з кривдником – це важливий елемент досить широкого й комплексного підходу щодо запобігання і протидії усім формам домашнього насильства, які, у свою чергу виступають частиною вітчизняної національної політики та стратегії.

Через що в Україні законодавчо визначена комплексна співпраця фахівців багатьох важливих сфер (медики, психологи, педагоги, соціальні працівники, юристи, економісти та ін.), суб'єктів різних форм власності (приватної, комунальної, державної) та інститутів громадянського суспільства (ЗМІ, благодійні, громадські, правозахисні організації та ін.) у сфері реалізації корекційних програм роботи з кривдниками. Для цього на загальнодержавному, регіональному і локальних рівнях напрацьовано законодавчу базу, що становить правові основи чіткого механізму співпраці вище зазначених суб'єктів[56].

Корекційні програми роботи з кривдником виступають особливо важливим елементом у допомозі жертвам домашнього насильства та їх кривдників, а тому доцільно, щоб відповідали критеріям:

1. залучення кривдників у програму не повинно використовуватися як спосіб для уникнення правових наслідків їх насильницької поведінки. А органи кримінальної юстиції не мають право розцінювати програми для кривдників як відхід від звичних форм реагування на домашнє насильство, таких як: винесення вироку, судове переслідування, арешт, висування обвинувачень.

2. безпека жертв – основний пріоритет;

3. запровадження сімейної психотерапія і консультування можливе після того, як кривдник пройшов курс корекційної програми для кривдників, після того, як насильство не вчиняється впродовж певного часу, після того, коли жертва і кривдник продовжують проживати разом і відчувають, що можуть відвідувати сімейній консультації без остраху за дітей і себе;

4. має визначатися відповідальність провайдерів корекційних програм та їх учасників стосовно дотримання їхніх обов'язків;

5. корекція поведінки кривдників – це об'єднання зусиль територіальної громади. Це, зокрема, означає що:

- ця програма реалізується у співпраці з місцевими програмами підтримки жертв, представниками медичних закладів, правоохоронних органів, соціальних служб, судів, медичних закладів тощо;
- не може здійснюватися фінансування програм з кривдниками за рахунок коштів, що виділені на допомогу жертвам;
- експерти програм по роботі з жертвами і кривдниками мають мати близько однаковий рівень оплати праці і кваліфікації;
- громада має активно підтримувати зусилля фахівців щодо корекції поведінки жертв[55].

2.2. Залучення кривдників до корекційних програм: соціальні аспекти

Досвід іноземних держав та рекомендації міжнародних організацій передбачають ефективність запобігання та протидії домашньому насильству, коли програми допомоги жертвам домашнього насильства супроводжуються паралельним проходженням корекційних програм їх кривдниками. Відповідно залучення кривдників до корекційних програм є важливим елементом у системі соціальної роботи із допомоги особам, що постраждали від домашнього насильства.

Так, профілактичні заходи, які, в тому числі полягають у здійсненні корекції агресивної поведінки осіб, які вчинили або схильні до вчинення домашнього насильства, сприяють зниженню рівня насильства у суспільстві, а також забезпечують захист інтересів членів сім'ї кривдника, інтереси певної територіальної громади, і суспільства загалом. Адже сприяють профілактиці агресивності, жорстокості, з'ясовують і усувають ймовірні причини, фактори, обставини, що можуть каталізувати домашнє насильство. Вони також перевіряють на дієвість територіальної громади у підтримці як жертв, так і кривдників домашнього насильства, формують умови взяття територіальними громадами у співпраці з іншими органами, установами, інститутами

громадянського суспільства відповідальності за безпеку у територіальній громаді, дотриманні у ній прав і свобод людини і громадянина[68].

Практика застосування корекційних програм у суспільстві передбачає і готовність держави протидіяти протиправній поведінці в родині, враховуючи особливості фізичного і психічного стану кривдника і жертви.

Адже більшість моделей, які лежать в основі корекційних програм роботи із кривдниками ґрунтується на засадах поваги до моральних і правових цінностей, на формуванні як у дітей, так і в дорослих (у тому числі, кривдників) поважливого відношення до них (цінностей), поваги до людини, її життя, здоров'я, безпеки, власності, різного роду відмінностей: етнічним, національним походження, гендером, релігійними, ідеологічними переконаннями тощо[59].

Слід зазначити, що відповідно до здійснених в останні роки реформ, на нашу думку, саме у територіальній громаді зосереджено ресурсів, повноважень та інших можливостей для найбільш ефективної координації різних суб'єктів роботи з жертвами та кривдниками домашнього насильства. Саме територіальна громада спроможна залучати як у профілактичній, так і безпосередньо і в протидії з домашнім насильством, представників органів державної та місцевої влади, соціальних служб, правоохоронної системи, центрів безоплатної правничої (правової) допомоги, неурядових організацій (наприклад, для вивчення життєдіяльності сім'ї, надання їй необхідної підтримки)[75]. Власне усі вони і становлять «мультидисциплінарну команду», яка здійснює левову частку в наданні за кожного конкретного випадку допомоги, дбає про реальну взаємодію усіх необхідних суб'єктів під час допомоги особам (сім'ям), що знаходяться у складних життєвих обставинах (до яких належать і особи (сім'ї), які зазнали домашнього насильства/або ж його вчинили) комплексні соціальні послуги, до яких, як уже зауважували у попередньому підрозділі, належать індивідуальні корекційні програми для кривдників.

Взаємодія даних суб'єктів – дуже важлива для ефективного впровадження корекційних програм для кривдників, адже лягає в основу психологічної корекції, організації процесу всестороннього реінтегрування кривдника

(наприклад, здійснення соціальної роботи з оточенням кривдника; допомога у подоланні ним різного роду залежностей, тощо).

Покладання на «мультидисциплінарну команду» реалізації корекційно-реабілітаційної функції з кривдниками, передбачає роботу даної команди, що буде спрямована на вдосконалення фізичних і особистісних якостей кривдника, специфіки його життєдіяльності, формування умов, що передбачають розвиток для нього якісно-позитивних потенційних можливостей[60].

Аналіз законодавства і практики соціальної роботи дають підстави говорити про найбільш ефективний рівень реалізації територіальними громадами корекційно-реабілітаційної функції, за наступним механізмом:

1. *Процедура з ідентифікування кривдника, та поставлення його на облік:* збирання первинної інформації, що включає основні формальні відомості (вік, стать, ім'я, адреса), контактну інформацію (фактичне місце проживання, телефон).

2. *Збирання інформації та діагностика ситуації:* важливо «діагностувати» у якій допомозі існує реальна потреба у кривдника; а також те, який «набір» комплексних заходів підійде якнайкраще саме цьому кривднику за його обставин (кожна ситуація «нетипова»); з'ясування над доцільністю залучення того чи іншого фахівця; з'ясувати коло сім'ї та про можливість за необхідності спілкування з членами родини.

Етап «діагностування», на відміну від етапу «ідентифікування», зазвичай проводять у вигляді напівструктурованого інтерв'ю (або ж спеціального анкетування), із заздалегідь визначеними фахівцем питаннями або ж темами. Кривдник має відчувати, що дане «інтерв'ю» буде конфіденційним, а тим самим відчувати довіру до фахівців. До інформації в психосоціальной оцінці кривдника можуть належати відомості про ризиковані форми поведінки, рівень освіти, стан здоров'я, відношення до роботи чи навчання, ціннісні орієнтири, гострі «життєві» проблеми, що існують у житті кривдника на час проведення психосоціальной оцінки та ін.

3. *Планування і контрахтування (підписання угоди про надання соціальної послуги)*: у випадку відмови від підписання угоди чи невиконання її положень кривдник, якого було скеровано на проходження корекційної програми, вважається таким, що ухиляється від її проходження, про що потрібно проінформувати органи поліції; якщо кривдник сам зніціював проходження корекційної програми, то йому пропонують разом із проходженням психологічної корекції отримати послугу соціального супроводу[75].

Важливим завданням планування і контрахтування виступає погодження змісту і етапів роботи, взаємних прав, обов'язків, відповідальності підписантів угоди (за ефективність психосоціального діагностування несе відповідальність соціальний працівник, адже він залучає необхідних фахівців, складає план впровадження корекційної програми, яка має враховувати окреслені проблеми та запити клієнта); кожен член «міждисциплінарної команди» виконує доручені йому компоненти плану відповідно до його професійної компетентності.

Соціальний працівник здійснює контроль звернень кривдника до інших фахівців корекційної програми, своєчасність наданої йому допомоги; якість, ефективність, результати.

4. *Психологічна корекція ситуації*: передбачає застосування різних організаційних форм і методів, а також стабілізувати емоційний стан кривдника, підвищити впевненість у собі, його самооцінку, відновити або розвинути у нього навички комунікації, а також виробити адекватні форми поведінки.

За її допомогою у кривдника відбувається формування конструктивної мотивації, самовдосконалення саморегуляції, впровадження індивідуального досвіду, зростання стресостійкості, розширення особистісних ресурсів, зменшення або усунення виявів дезадаптованої поведінки, зростання рівня соціальної адаптації та ін. В основі психологічної корекції лежать такі принципи як: об'єктивність, системність, співпраця, поведінкова оцінка[58].

На успішність результатів залучення кривдника до корекційної програми впливають послідовність і системність занять, адже вони допомагають пришвидшити процес позбутися емоційної напруги, а також саморозумінню.

Ефективними формами психологічної корекції є тренінги, консультування, психотерапія.

5. *Оцінка, контроль, завершення робіт, а також оцінка впливу наданих послуг, завершення угоди:* сприяння кривднику у прийнятті рішення щодо доцільності постійно вдаватися до системи підтримки; узагальнення результатів залучення кривдника до корекційної програми, а також оцінювання її результатів (можливо за допомогою вихідного анкетування, де кривдник може здійснити оцінку впливу реалізації корекційної програми на його життя, зазначити побажання, коментарі, зауваження, пропозицій). Для завершення корекційної програми рекомендовано провести окрему зустріч, повідомивши про це кривдника наперед, де разом з ним проводять аналіз усіх етапів корекційної програми, узагальнюють підсумки, надаючи у висловлюваннях перевагу кривднику, пропонують йому здійснити порівняння поведінки, яка у нього була до початку корекційної програми, і на її завершення, а також здійснити аналіз його невдач і успіхів та ін.

6. *«Ведення випадку» у післякризовий період* (найчастіше даний етап буває у ситуаціях ймовірності рецидиву).

Дієвість реалізації державної політики щодо профілактики і боротьби з домашнім насильством в основному залежить від усвідомлення фахівцями доцільності та важливості використання у своїй роботі корекційних програм. І для цього потрібно розуміти наступне:

- насильницька поведінка – це вибір;
- кривдник має понести відповідальність за власну поведінку;
- суть насильницької поведінки;
- насильницька поведінка – це умисне діяння.

Фахівці із впровадження корекційних програм повинні:

- розвивати у кривдника розуміння впливу насильства, ним вчиненого, на своїх партнерів, дітей у довготривалій і короткотривалій перспективі;
- розуміти і здійснювати аналіз гендерних і соціальних контекстів домашнього насильства;

- заохочувати кривдника до поведінки, ґрунтованої на повазі, доброзичливості, рівноправ'ї;
- розвивати у кривдника спроможність до відповідного, безпечного контакту зі своїми дітьми;
- дивитися на особу, що вчинила домашнє насильство, не як на жертву, а як на кривдника;
- застосовувати методи і способи, актуальні і доцільні для осіб з різних соціальних і культурних середовищ;
- не підпадати під вплив виправдань кривдників стосовно їх вчинків.

Успіх соціальної роботи з кривдниками залежить від дотримання наступних принципів:

- здобута у процесі здійснення роботи інформація, а також відомості приватного та сімейне життя людини, не можуть бути розголошенні (*конфіденційності*);
- залучення у програму повинно здійснюватися з дотриманням норм поваги, неупередженого, доброзичливого ставлення до кожної людини, відмова від насильства, примусу (*гуманізму*);
- фахівець дбає, насамперед, про добробут кривдника, не використовує йому на шкоду результати роботи з ними (*відповідальності*);
- фахівець повинен вміло враховувати і визначати кордони своєї компетентності (*компетентності*);
- тактовно здійснювати керівництво діями кривдника, коректно і тактовно йому вказувати на недоліки і помилки (*толерантності*);
- дотримуватися принципів соціальної роботи з кривдником без відхилянь, здійснюючи постійний аналізу процесів, явищ, коригуючої діяльності членів мультидисциплінарної команди (*системності, наступності, послідовності*);
- повна поінформованості кривдника про здійснені щодо нього дій (*надання повної та достовірної інформації*)[64].

Висновок до другого розділу

1. Схвально, що в Україні на усіх рівнях влади та інститутів громадянського суспільства присутнє розуміння, що комплексне реагування на домашнє насильство, яке передбачає роботу не тільки з жінками, які постраждали від насильства, але і з кривдниками-чоловіками, допомагає профілактиці та зупиненню насильства, сприяє зниженню його рівня в цілому.

2. Корекційні програми для кривдників – це спеціальні програми, що передбачають комплекс різного роду заходів, спрямованих на допомогу людям, схильних до насильницької поведінки, сформувати неагресивну модель поведінки (на принципах поваги до прав людини, гендерної рівності тощо), шляхом усвідомлення власних проявів агресії, причин виникнення, подолання не толерантних уявлень про соціально обов'язки і ролі чоловіків та жінок.

Корекційні програми для кривдників становлять:

- програми для кривдників;
- пробаційні програми.

3. Законодавство чітко не визначило критеріїв, якими мають керуватися суди при вирішенні питання щодо підстав для направлення кривдника на проходження відповідної програми. Однак із судової практики випливає, що при вирішенні цього питання суди беруть до уваги обставини вчинення домашнього насильства, ризики вірогідності повторюваності, системний характер таких дій, пояснення жертви, кривдника, свідків тощо.

Проте вітчизняні суди не часто вдаються до застосування корекційних програм для кривдників. Окрім цього багато судів не виносить санкцій щодо кривдників, які не завершили проходження корекційної програми (або ж робить це досить рідко). І, як наслідок, багато кривдників не закінчує проходження корекційних програм, і це значно впливає на ефективність подолання домашнього насильства.

4. На сьогодні реальна ефективність застосування корекційних програм – не досить висока, що пов'язано як з недостатнім рівнем знань про причини, механізми домашнього насильства, а також і з дещо поблажливим відношенням до даної проблеми з боку суддів, поліцейських, працівників пенітенціарної системи (адже багато з них самі перебувають «у групі ризику» щодо вчинення домашнього насильства).

5. Не всі місцеві органи влади мають можливість розробити корекційні програм, підготувати майбутніх фахівців та її реалізації, як це передбачено законодавством України. На практиці довготривалі програми, які використовують глибинні підходи до роботи з особистістю кривдника, показують кращі результати, тоді як короткострокові програми (полягають у звичайній поведінковій репетиції) - менш ефективні. Але слід розуміти, що одні випадки потребують термінового втручання, а інші – лише сімейної медіації чи конференції.

РОЗДІЛ 3

РОЗРОБКА ТА АПРОБАЦІЯ КОЛЕКЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКА-ЧОЛОВІКА

Розробляючи програму для кривдника, брали до уваги всі важливі соціально-правові аспекти, які стосуються проблеми домашнього насильства, загалом, і особливостей залучення кривдника до проходження корекційних програм, зокрема. Запропонована у кваліфікаційній роботі корекційна програма базується на останніх дослідженнях з інституту корекційних програм для кривдників, законодавчих положеннях і власному практичному досвіді роботи з кривдниками і жертвами домашнього насильства.

Переконані, що мета корекційної програми полягає не лише у зміні поведінки кривдників, але й у допомозі їм зрозуміти причини агресії, виробити альтернативні стратегії вираження емоцій, відновити гармонію у своєму житті та стосунках з сім'єю, близькими, з оточуючими.

Під час розробки корекційної програми для осіб-кривдників було застосовано особливо успішний досвід використання подібних програм різними країнами Європи і англо-американської правової системи. Адже досвід цих країн був у значній мірі адаптований до українських умов, ще в 2009 р., коли розпочався процес практичної реалізації в Україні основних варіантів пілотних корекційних програм для кривдників. Вже тоді експерименти проводилися в окремих районах м. Києва, а з 2010 р. відбулося його поширення по всій території нашої держави. З того часу велася робота над типовою програмою, яку у 2018 р. наказом Мінсоцполітики України №1434 було затверджено і, яка на сьогодні залишається чинною. Відповідно під час розробки нашої корекційної програми було враховано й положення Типової програми[42].

Під час розроблення корекційної програми врахували також низку чинників, які відбуваються у суспільстві і безумовно у певній мірі впливають на проблему домашнього насильства, серед яких:

- низький рівень взаємодії між установами, що займаються запобіганням та протидією домашньому насильству, особливо на рівні районів;

- неефективне реагування на випадки домашнього насильства та виникаючі проблеми;

- погіршення механізмів співпраці між організаціями, які відповідають за запобігання та протидію домашньому насильству, за наглядом та дотриманням законодавства у цій галузі;

- недостатня кількість кваліфікованих фахівців для проведення заходів з запобігання та протидії домашньому насильству та забезпечення їх фінансування.

І ще одним вкрай важливим чинником є сьогоднішня ситуація у державі, тобто активні військові дії на східній та південній частинах держави, а також проблеми, пов'язані із внутрішньо переміщеними особами.

Тому, варто наголосити на тому що, корекційні програми для кривдників повинні розвиватись, спираючись на сучасні вітчизняні реалії.

Ще одна проблема, яку слід врахувати на сьогоднішній день у практиці застосування корекційних програм, це «вигорання» військовослужбовців, які в переважній більшості, це чоловіки. На жаль, наслідки такого їх «вигорання» можуть вилитися у вчиненні різних форм домашнього насильства. Адже військовослужбовець, проходячи службу, відчуває на собі моральний та психологічний тиск, зазнає різного рівня стресів. Безумовно дані чинники можуть призвести до своєрідних реакцій, які можуть порушити повсякденну життєдіяльність, але головне, як уже згадували, може стати фактором виникнення домашнього насильства. Відповідно запропонована у кваліфікаційній роботі програма спрямована, насамперед, на роботу із чоловіками-кривдниками.

Залучення кривдника до проходження корекційної програми може сприяти зменшенню рецидиву домашнього насильства, а, отже, і зменшенню кількості осіб, постраждалих від домашнього насильства.

Завданнями цієї корекційної програми є:

1) допомогти змінити насильницьку поведінку кривдників (насамперед, чоловіків);

2) сприяти інтеграції кривдника-чоловіка в сімейну модель життя, яка базується на гендерній рівності, взаєморозумінні, взаємоповазі, повазі до прав усіх членів сім'ї, формувати конструктивну модель поведінки в особистих стосунках кривдника;

3) допомогти кривдникам-чоловікам зрозуміти загальні положення нормативно-правових актів у сфері профілактики і боротьби із насильством у сім'ї та/або з гендерно обумовленим насильством, а також що стосуються видів юридичної відповідальності за дані неправомірні діяння;

4) формувати у кривдників-чоловіків відповідальне ставлення до своїх дій та їх подальшого впливу на себе та інших;

5) сприяти розвитку емоційного інтелекту та самосвідомості кривдника-чоловіка;

6) розвивати у кривдника-чоловіка навички конструктивного безконфліктного, ефективного спілкування;

7) розвинути здатність кривдника-чоловіка виявляти, аналізувати та розпізнавати свої негативні думки, помилки, емоції, керувати ними та розуміти їхні наслідки.

Досліджуючи насильство з соціальної та юридичної точки зору, дійшли до думки, що з психологічної сторони насильство часто сприймається як один з найшвидших способів вирішення конфліктів, у тому числі, й сімейних. Проте, насильство може бути замасковане під вирішення конфлікту. Це пов'язано з втратою емоційного контролю та розвитком комунікативних навичок у насильницьких злочинців. З соціальної точки зору, насильство є проявом індивідуального невігластва (іноді може бути результатом патологічного психічного стану) і свідченням низького рівня правової та психологічної культури суспільства.

Більш детально зупинимось на описуванні, запропонованої у кваліфікаційній роботі, корекційної програми для кривдників-чоловіків.

Цільова група запропонованої корекційної програми – кривдники-чоловіки. І переважно програма була спрямована на індивідуальні та групові роботи з ними, мотиваційні бесіди, загалом, передбачала значну частину роботи з різного роду кваліфікованими фахівцями.

До кола запланованих фахівців, компетентних у спеціальних тематичних питаннях, та зі спеціальними навичками, необхідними для проведення додаткових курсів, групових та індивідуальних консультацій, входили:

- суб'єкти, що працюють у сфері запобігання та викорінення домашнього насильства;

- юристи;

- медичні працівники (наприклад, нарколог, психіатр);

- психологи;

- психотерапевти;

- соціальні працівники;

- представники громадських, благодійних, релігійних організацій тощо.

Передбачалася й залученість експертів до участі в тематичних сесіях, індивідуальних спілкувань з кривдниками-чоловіками, де давали відповіді на конкретні запитання чоловіків-кривдників. У разі потреби та можливості кривдникам-чоловікам надавалися індивідуальні консультації, а за необхідності залучали необхідних експертів до участі в груповій роботі.

Корекційну програму пронизували загальні принципи психологічної корекції та соціальної реабілітації. До її складу увійшли діагностичний, мотиваційний і корекційний блоки.

Діагностичний блок - включав первинну діагностику причин агресивної та буйної поведінки чоловіків-кривдників, а також підсумкову оцінку ефективності програми.

Мотиваційний блок - спрямовувався на визначення та підвищення мотивації до участі чоловіків-кривдників у груповій роботі, а також на формування або посилення у них мотивації до зміни насильницької та агресивної поведінки.

Корекційний блок включав індивідуальну та групову форми роботи з кривдниками-чоловіками. Тематика корекційної програми, як індивідуальних, так і групових занять, охоплює розвиток особистості, мотивацію до активної участі в плануванні життя, набуття навичок безконфліктного та ефективного спілкування тощо.

Кривдникам-чоловікам, що звикли вирішувати життєві ситуації за допомогою насильства та агресії, рекомендували звернути увагу на наступні кроки, працюючи самостійно або спілкуючись із професіоналами:

- припинити звинувачувати своє оточення у проблемах, які існують у кривдників-чоловіків;

- визнати, що ніхто не зобов'язаний відповідати уявленням кривдників-чоловіків про те, що є правильним, а, що, ні; що всі люди різні, і кожна ситуація – унікальна; якщо кривднику-чоловіку щось не подобається, то про це доцільно сказати, адже йому не обов'язково з тим, що не подобається, миритися;

- вирішувати наявні розбіжності мирним шляхом, через конструктивний діалог, без злості та агресії;

- припинити самостверджуватися та підвищувати самооцінку за рахунок тих, хто є більш вразливим.

Зрозуміло, що для досягнення конструктивних змін потрібен час, регулярні консультативні сесії з кривдником-чоловіком. Тому пропонована нами корекційна програма розрахована на 6 місяців, з проведенням сесій один раз на тиждень. У ній передбачаємо, що пропуски її занять можуть бути лише за поважної причини. Перед початком проходження колекційної програми доцільно із ним укласти договір.

Розробка корекційної програми для кривдника-чоловіка вимагала врахування індивідуально-типологічних особливостей кожного з них. Часто чоловіки не усвідомлюють своєї жорстокості та агресивної поведінки, і тому схильні виправдовувати свої дії тим, що звинувачують у провокаціях жінок, дітей, інших членів рідні. Тому, передбачаємо, що основна складність полягає в мотивації кривдників-чоловіків звертатися за психологічною допомогою, адже,

як уже зауважували, вони схильні перекладати вину у вчиненому ними насильстві на близьких їм людей.

Кривдники-чоловіки зазвичай звертались для проходження програми через проблеми, які лежать в основному на поверхні. Їхня схильність до агресивної поведінки стає очевидною, але вони в більшості випадках не визнавали цього як проблему. Усвідомлення своєї жорстокості та її неприпустимості вже було значним кроком для роботи над собою.

Гендерні установки впливають на психологічну культуру чоловіків, змушуючи їх придушувати та знецінювати свої емоції, що призводить до агресії, депресії та різних захворювань. Всім відомо що не буває лише однієї категорії кривдників, тому хочеться зауважити на особливостях роботи із різними клієнтами, особливо в тих в кого виражені нестандартні риси характеру. Такі риси можуть виникати через вроджені особливості структури мозку, зокрема лімбічної системи, або бути результатом негативних умов в дитинстві, таких як хронічне жорстоке поводження чи ігнорування. Кривдник-чоловік, в якого присутні нетипові риси характеру, зазвичай не розуміє своїх емоцій та вчинків, може проявляти до інших осіб несподівані поведінкові реакції та йому дуже важко піддаватись психологічній взаємодії. Тому виправна праця з такими кривдниками здійснюється виключно з психіатром та психотерапевтом[94].

У Міжнародній класифікації хвороб МКХ-11 та DSM-5 аномальний розвиток особистості відображений у наступних розладах:

1. Нарцисичний розлад особистості.
2. Прикордонний розлад особистості.
3. Істеричний розлад особистості.
4. Антисоціальний розлад особистості.

За даними Національного інституту здоров'я, ці розлади зафіксовані майже у 1 з 7 жителів, що складає близько 15% від загальної кількості населення. Однак, якщо використати більш доступну термінологію та назвати цих людей «токсичними», то ця цифра стає дійсно вражаючою.

Звернення кривдників-чоловіків до психолога з такими проблемами є рідкісним явищем, тому спочатку необхідна зовнішня мотивація, а не внутрішня.

Багато чоловіків, які вчиняють домашнє насильство, побоюються, що їхні діти повторять таку поведінку. І це може стати для них мотивацією для змін. «Дитяча справа» є корисним ресурсом для фахівців, які працювали з агресорами в даній корекційній програмі.

Влада повинна створити умови, які підштовхуватимуть кривдників змінювати свою поведінку, використовуючи як покарання, так і стимулювання. Тільки тоді можна сподіватися, що ця програма допоможе багатьом людям[70].

У корекційній програмі були використані методики, які дозволили чоловіку-кривднику абстрагуватися від соціальних ролей та виражати аспекти внутрішнього світу через творчість. У роботі із кривдниками-чоловіками використовували різноманітні прийоми, такі як «Неіснуючі тварини», «Дім-дерево-людина», «Малювання сім'ї квітами». Ці методики дозволили проводити розмовне обговорення малюнків, розширювати діагностику клієнтської агресії та зміцнювати контакт.

Тест рук (тест Вагнера) – це тест, за допомогою якого здійснювали дослідження особистості кривдників-чоловіків, за його допомогою діагностували агресію та здійснювали передбачення тенденцій до їх агресивної поведінки.

Використання тесту фрустраційної реакції Розенцвейга дозволило вивчити реакції на невдачі та шляхи виходу з ситуацій чоловіків-кривдників, що призводять до їх дратівливості[69;72;73].

Під час роботи із чоловіками кривдниками згадані вище тести допомогли обговорити потенційно конфліктні ситуації, оцінити ставлення кривдників-чоловіків до себе та оточуючих, перевірити різні стратегії їх поведінки.

Після того, як діагностична робота завершилась, фахівці надавали рекомендацію для переходу до проведення мотиваційної бесіди, що і відбувалось. Мотиваційна бесіда із кривдниками-чоловіками могла тривати 1,5 години.

Мета даної бесіди – надати кривдникам-чоловікам усю потрібну інформацію для можливості подальшої роботи з ними як у груповій формі, так і в індивідуальній, а також виявити їх реальне ставлення до участі в корекційній програмі.

Основні принципи, що використовувались в мотиваційних бесідах з кривдниками-чоловіками:

- 1) приймати учасника та його поточні переконання без зауважень;
- 2) встановлювати зворотній зв'язок для покращення взаєморозуміння з учасниками;
- 3) допомагати проаналізувати альтернативні рішення, утримуючись від проповідування або захисту власної позиції.

Для полегшення проведення мотиваційних розмов з кривдниками-чоловіками фахівці могли використовувати різноманітні відомі техніки та методи, такі як: ставлення відкритих запитань, заохочення та підтримка, активне слухання, узагальнення та підсумовування.

По завершенню мотиваційної бесіди фахівці переходили до безпосередньої індивідуальної колекційної роботи з кривдниками-чоловіками. Вона передбачала обговорення 10 основних тем тривалістю від 1 до 2 годин кожна.

Основні теми для проведення індивідуальної корекційної програми включали в себе:

1. Усвідомлення власної відповідальності за власні слова та дії, а також розуміння проявів агресії.
2. Розвиток емоційної стійкості та врівноваженості.
3. Вивчення та розпізнавання власних емоцій.
4. Боротьба з почуттям гніву та запобігання самоагресії.
5. Навчання навичкам самоконтролю та саморегуляції.
6. Розуміння особистих меж у конструктивному спілкуванні.
7. Подолання страху.
8. Визнання власних потреб і знаходження способів їх задоволення.
9. Розвиток навичок конструктивного вирішення конфліктів.

10. Засвоєння принципів партнерської взаємодії.

Варто зазначити, що послідовність тем є не випадковою, тому що саме така систематичність давала кривдникам-чоловікам можливість ефективно заглибитись у власні емоції та поведінку.

Групова корейційна робота здійснювалась після закінчення індивідуальних корекційних занять або її могли проводити паралельно з ними. Вона налічувала в собі 10 занять із 8 тем, за тривалістю 3 години кожне.

Тематику занять визначали із певним врахуванням тем, затверджених наказом Міністерства соціальної політики України № 1434 «Про затвердження Типової програми для кривдників»[42].

Фахівці, які проводили групову сесію могли встановлювати графік проведення занять згідно Типової програми або ж підлаштувати графік, виходячи зі своїх умов праці та можливостей приміщення, де відбувалася реалізація розробленої нами корекційної програми для кривдників.

Групова робота відбувалась через взаємодію усіх членів заняття – кривдників та спеціалістів. Зазвичай цілі групових та індивідуальних занять збігаються, це все робиться для того, щоб кривдники-чоловіки запам'ятовували інформацію та успішно проходили практичні сесії.

Групова корекційна робота відбувалась у формі тренінгових груп з метою набуття кривдниками-чоловіками конкретних теоретичних знань, розвитку у них навичок та вмінь, які вони зможуть використовувати впродовж усього їхнього життя.

Основні завдання тренінгової групи включали:

- навчання кривдників-чоловіків рефлексії та самопізнанню (когнітивний аспект);
- формування у чоловіків-кривдників свідомого ставлення до себе та оточення (емоційний аспект);
- тренування кривдників-чоловіків у навичках саморегуляції (поведінковий аспект).

Методи, за допомогою яких кривдники-чоловік як учасники групового заняття спілкувались між собою: відкриті запитання, прямі запитання, запитання учаснику групи щодо взаємодії між іншими учасниками групи.

Корекційна програма для чоловіка-кривдника вважалась успішно завершеною, якщо він отримав наступні навички:

- розпізнавати, коли власні потреби не задовольняються, що саме може призвести до гніву та агресивної поведінки, і знаходити шляхи задоволення цих потреб, не вдаючись до насильства;

- зрозуміти, що саме викликає агресію, як впоратися зі своїми та чужими емоціями у сімейному конфлікті;

- керувати проявами гніву та ворожості стосовно інших.

- вивчити власну поведінку в сценарії домашнього насильства, гендерно зумовленого насильства, визначити власні варіанти життя без насильства;

- усвідомлювати свої особисті межі та межі інших (фізичні та психологічні межі, які визначають ступінь та інтенсивність власних дій, а також вразливість до дій оточуючих);

- будувати безконфліктне спілкування, ефективне спілкування з рідною та оточуючими людьми на основі взаємної поваги та розуміння;

- встановлювати довгострокові цілі та розробляти життєві стратегії, здійснювати особисті плани соціально відповідним чином.

Після завершення кривдником-чоловіком корекційної програми, як правило відбувається післяпрограми або ж післякорекційний супровід.

Кривдники-чоловіки, які пройшли програму, звернули увагу на позитивний ефект не лише в стосунках із дружиною, дітьми та ін., але в цілому у суспільстві.

Безумовно, що учасники, які завершили проходження корекційної програми, можуть продовжувати самовдосконалюватися, звертаючись до аналогічних послуг державних або приватних установ. Іншими словами, вони можуть:

- брати участь в індивідуальних психотерапевтичних консультаціях на будь-які теми;
- відвідувати консультації щодо шлюбу або сімейних питань;
- приєднуватися до груп взаємопідтримки з різними спрямуваннями;
- брати участь в психологічних заходах (лекціях, тренінгах, конференціях тощо) з різної тематики;
- виступати на публічних заходах як «жива книга», демонструючи приклад зміни життя.

Кінцевий процес запропонованої корекційної програми для кривдників-чоловіків - це формування необхідними фахівцями адекватного ставлення кривдників-чоловіків до допомоги у зміні їхньої моделі поведінки у приватних відносинах, дати зрозуміти що, дана допомога є для них необхідною у будь-якій ситуації, а саме, щоб запобігти рецидиву домашнього насилля чи будь-якій нетиповій їхній деструктивній поведінці.

Висновки до третього розділу

1. На сьогодні в українському суспільстві спостерігаємо тенденцію до зростання домашнього насильства, де кривдниками є чоловіки, а жертвами – їх дружини. І її обумовлюють не лише консервативні явлення про соціальну роль жінки у сім'ї, але й суспільні, релігійні, культурні та ментальні стереотипи, прийнятні для чоловіків, але й об'єктивні обставини, пов'язані з «вигоранням» чоловіків-військовослужбовців, та деструктивними наслідками цього «вигорання», що впливають у різних формах домашнього насильства.

Відповідно корекційні програми для кривдників-чоловіків ще тривалий час залишатимуться невід'ємною частиною роботи багатьох фахівців, у тому числі соціальних працівників.

2. Запропонована нами корекційна програма для кривдників-чоловіків враховує їх індивідуально-типологічні особливості: не усвідомлення власної

жорстокості, агресивної поведінки; виправдання себе, звинувачуючи жінку у провокації; відсутність мотивування для звернення за психологічною допомогою, через ту ж схильність перекладання вини за вчинене насильство на інших членів сім'ї; невитривалість у відвідуванні за психологічною допомогою (переривання з різних причин, а також за першого відчуття незначного покращення ситуації у сім'ї).

Передбачає тісну співпрацю різних установ, організацій, органів, фахівців, для яких у реалізації програми пріоритетними мають бути безпека жінок і дітей, але в той же час дотримання принципів толерантності, поваги до прав людини та ін. щодо кривдників-чоловіків.

3. Корекційна програма для кривдників-чоловіків, що запропонована нами, переслідує такі цілі як: корекція насильницької поведінки у кривдників-чоловіків, навчання навичкам шанобливого спілкування, розвиток навичок адекватної, конструктивної поведінки, регулювання соціальних відносин, формування адекватної самооцінки, тренування практичних навичок зняття надмірної напруги та тривожності.

До її завдань входить: 1) сформулювати розуміння причин вдавання кривдниками-чоловіками до насильства як засобу контролю дружин та дітей, їх думок, дій, почуттів; 2) допомогти усвідомити різні форми насильства; 3) вивчити контекст насильства як фізичний, так і психологічний, економічний, сексуальний; 4) визначити культурні та соціальні чинники, які сприяють чи схвалюють насильство; 5) вивчити руйнівні та потенційно небезпечні наслідки домашнього насильства; 6) протистояти виправданням домашнього насильства, ґрунтуючись на позиції, що агресори відповідають за свою поведінку; 7) допомогти кривдникам-чоловікам усвідомити короткострокові та довгострокові наслідки домашнього насильства, прийняття відповідальності за наслідки своєї поведінки; 8) досягти прийняття відповідальності за агресивну поведінку та її наслідки; 9) досягти усвідомлення неприйнятності насильства у близьких відносинах; 10) вивчити альтернативні способи поведінки,

стимулювання кривдників-чоловіків до пошуку та випробування альтернатив:
поважна та безпечна поведінка.

ВИСНОВКИ

Дослідження соціально-правових аспектів особливостей залучення кривдників до корекційних програм дало можливість сформулювати наступні висновки:

1. Влада – спроможність особи нав'язувати свою волю іншій особі (особам), розпоряджатися і керувати її (їхніми) діями ненасильницькими або насильницькими засобами і методами. Сімейна влада – спроможність одного члена сім'ї змінювати поведінку чи впливати на поведінку іншого її члена (членів).

На думку респондентів, в українських сім'ях склалася певна модель відносин, де на чолі стоїть мати, яка більшою мірою має владні повноваження, ніж батько. Можливо, це свідчить про більший вплив матері на виховання дітей, у тому, що з більшості питань діти звертаються саме до неї. Судячи з відповідей респондентів, мати використовує покарання більше, ніж батько. Проте при визначенні домашнього насильства респонденти вказують, що переважно жертвами стають дружини (матері) та діти, тобто особи, які фізично слабші.

2. Корекційні програми для кривдників не лише допомагають запобігти насильницькій поведінці у сім'ї, але й в ідеалі можуть вплинути на ставлення суспільства до проблеми домашнього насильства загалом.

Соціальні працівники та інші фахівці, які працюють з підлітками, і яким відомо або, які підозрюють про факти жорстокого поводження з дітьми, повинні оцінювати рівень можливості жорстокості цих дітей щодо своїх батьків (або інших дорослих членів сім'ї) поряд з іншими інтерналізованими та зовнішніми симптомами. Покращення стосунків підлітків з однолітками може запобігти їх агресивному ставленню до батьків та чиненню насильства по відношенню до них.

3. У світовій практиці появу корекційних програм для осіб, що вчиняють домашнє насильство, пов'язують з першими програми, які застосовували саме до чоловіків як кривдників своїх дружин, і стали активно використовуватися у роботі працівниками соціальних служб. У багатьох країнах такі програми зазвичай складаються з щотижневих консультаційних занять для чоловіків,

заарештованих за напад на своїх дружин. Ці програми виникли в рамках соціального руху, метою якого було виявити жінок, які зазнали насильства, але поступово вони ставали самостійними програмами. На сьогодні корекційні програми застосовуються не лише до чоловіків, але й до будь-яких членів сім'ї, що вчиняють домашнє насильство.

4. Використання міжнародних стандартів та досвіду іноземних держав із залучення кривдників до корекційних програм сприятиме: ефективному реформуванню системи превенції та протидії домашньому насильству; економії часу для апробації новацій, підвищення якості проєктної роботи; оптимальному розподілити ресурси для формування структур, відповідальних за реалізацію державної політики у цій сфері, та координації їхньої спільної діяльності.

Схвально, що в Україні на усіх рівнях влади та інститутів громадянського суспільства присутнє розуміння, що комплексне реагування на домашнє насильство, яке передбачає роботу не тільки з жінками, які постраждали від насильства, але і з кривдниками-чоловіками, допомагає профілактиці та зупиненню насильства, сприяє зниженню його рівня в цілому.

5. Корекційні програми для кривдників – це спеціальні програми, що передбачають комплекс різного роду заходів, спрямованих на допомогу людям, схильних до насильницької поведінки, сформувати неагресивну модель поведінки (на принципах поваги до прав людини, гендерної рівності тощо), шляхом усвідомлення власних проявів агресії, причин виникнення, подолання не толерантних уявлень про соціально обов'язки і ролі чоловіків та жінок.

Корекційні програми для кривдників становлять:

- програми для кривдників;
- пробаційні програми.

6. Законодавець чітко не визначив критеріїв, якими мають керуватися суди при вирішенні питання щодо підстав для направлення кривдника на проходження відповідної програми. Однак із судової практики випливає, що при вирішенні цього питання суди беруть до уваги обставини вчинення домашнього

насильства, ризику вірогідності повторюваності, системний характер таких дій, пояснення жертви, кривдника, свідків тощо.

Проте вітчизняні суди не часто вдаються до застосування корекційних програм для кривдників. Окрім цього багато судів не виносить санкцій щодо кривдників, які не завершили проходження корекційної програми (або ж робить це досить рідко). І, як наслідок, багато кривдників не закінчує проходження корекційних програм, і це значно впливає на ефективність подолання домашнього насильства.

7. На сьогодні реальна ефективність застосування корекційних програм – не досить висока, що пов'язано як з недостатнім рівнем знань про причини, механізми домашнього насильства, а також і з дещо поблажливим відношенням до даної проблеми з боку суддів, поліцейських, працівників пенітенціарної системи (адже багато з них самі перебувають «у групі ризику» щодо вчинення домашнього насильства).

8. Не всі місцеві органи влади мають можливість розробити корекційні програм, підготувати майбутніх фахівців та її реалізації, як це передбачено законодавством України. На практиці довготривалі програми, які використовують глибинні підходи до роботи з особистістю кривдника, показують кращі результати, тоді як короткострокові програми (полягають у звичайній поведінковій репетиції) - менш ефективні. Але слід розуміти, що одні випадки потребують термінового втручання, а інші – лише сімейної медіації чи конференції.

9. На сьогодні в українському суспільстві спостерігаємо тенденцію до зростання домашнього насильства, де кривдниками є чоловіки, а жертвами – їх дружини. І її обумовлюють не лише консервативні явлення про соціальну роль жінки у сім'ї, але й суспільні, релігійні, культурні та ментальні стереотипи, прийнятні для чоловіків, але й об'єктивні обставини, пов'язані з «вигоранням» чоловіків-військовослужбовців, та деструктивними наслідками цього «вигорання», що виливаються у різних формах домашнього насильства.

Відповідно корекційні програми для кривдників-чоловіків ще тривалий час залишатимуться невід'ємною частиною роботи багатьох фахівців, у тому числі соціальних працівників.

10. Запропонована нами корекційна програма для кривдників-чоловіків враховує їх індивідуально-типологічні особливості: не усвідомлення власної жорстокості, агресивної поведінки; виправдання себе, звинувачуючи жінку у провокації; відсутність мотивування для звернення за психологічною допомогою, через ту ж схильність перекладання вини за вчинене насильство на інших членів сім'ї; невитривалість у відвідуванні за психологічною допомогою (переривання з різних причин, а також за першого відчуття незначного покращення ситуації у сім'ї).

Передбачає тісну співпрацю різних установ, організацій, органів, фахівців, для яких у реалізації програми пріоритетними мають бути безпека жінок і дітей, але в той же час дотримання принципів толерантності, поваги до прав людини та ін. щодо кривдників-чоловіків.

11. Корекційна програма для кривдників-чоловіків, що запропонована нами, переслідує такі цілі як: корекція насильницької поведінки у кривдників-чоловіків, навчання навичкам шанобливого спілкування, розвиток навичок адекватної, конструктивної поведінки, регулювання соціальних відносин, формування адекватної самооцінки, тренування практичних навичок зняття надмірної напруги та тривожності.

До її завдань входить: 1) сформуванню розуміння причин вдавання кривдниками-чоловіками до насильства як засобу контролю дружин та дітей, їх думок, дій, почуттів; 2) допомогти усвідомити різні форми насильства; 3) вивчити контекст насильства як фізичний, так і психологічний, економічний, сексуальний; 4) визначити культурні та соціальні чинники, які сприяють чи схвалюють насильство; 5) вивчити руйнівні та потенційно небезпечні наслідки домашнього насильства; 6) протистояти виправданням домашнього насильства, ґрунтуючись на позиції, що агресори відповідають за свою поведінку; 7) допомогти кривдникам-чоловікам усвідомити короткострокові та

довгострокові наслідки домашнього насильства, прийняття відповідальності за наслідки своєї поведінки; 8) досягти прийняття відповідальності за агресивну поведінку та її наслідки; 9) досягти усвідомлення неприйнятності насильства у близьких відносинах; 10) вивчити альтернативні способи поведінки, стимулювання кривдників-чоловіків до пошуку та випробування альтернатив: поважна та безпечна поведінка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979 (редакція від 06.10.1999) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 11.04.2024).
2. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 (редакція від 16.11.2023) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 11.04.2024).
3. Конвенція РЄ про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25.10.2007 (ратифікація від 20.06.2012) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text (дата звернення: 11.04.2024)
4. Конвенція РЄ про здійснення прав дітей від 25.01.1996 (Ратифікація від 03.08.2006) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text (дата звернення: 11.04.2024).
5. Конституція України від 28.06.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.04.2024).
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 11.04.2024).
7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 11.04.2024).
8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 11.04.2024).
9. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III (редакція від 01.01.2024) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 11.04.2024).
10. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV (редакція від 27.04.2024) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

11. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 11.04.2024).
12. Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» від 02.06.2011 № 3460-VI (редакція від 03.08.2023) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 11.04.2024).
13. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 № 2866-IV (редакція від 03.08.2023) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 11.04.2024).
14. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII URL: (дата звернення: 11.04.2024) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 11.04.2024).
15. Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI (редакція від 27.04.2024) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 11.04.2024).
16. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII (редакція від 04.05.2024) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 11.04.2024).
17. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 11.04.2024).
18. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21.06.2001 № 2558-III (редакція від 03.08.2023) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> (дата звернення: 11.04.2024).
19. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII (редакція від 31.12.2023) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (11.04.2024).
20. Закон України «Про пробацію» від 05.02.2015 № 160-VIII (редакція від 28.03.2024).
21. Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 655 «Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» (редакція від

14.12.2022) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

22. Постанова Кабінету Міністрів від 22.08.2018 № 654 «Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» (редакція від 14.12.2022) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

23. Постанова Кабінету Міністрів від 22.08.2018 № 658 Про затвердження «Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» (редакція від 28.03.2024) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text> (редакція від 28.03.2024) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

24. Постанова Кабінету Міністрів від 24.09.2008 № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

25. Постанова Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 № 800 «Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю» (редакція від 14.07.2020) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

26. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 824 «Про затвердження типових положень про денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, та спеціалізовану службу первинного соціально-психологічного консультування осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» (редакція від 14.12.2022) URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/824-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

27. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2019 № 1145 «Про поширення експериментального проекту із створення “єдиного входу” опрацювання звернень громадян та запитів на публічну інформацію на опрацювання звернень та повідомлень про/або від осіб, які постраждали від торгівлі людьми, домашнього насильства, насильства за ознакою статі, насильства стосовно дітей, або про загрозу вчинення такого насильства» (редакція від 06.01.2021) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1145-2019-%D0%BF#T> (дата звернення: 11.04.2024).

28. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 585 «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах» (редакція від 04.08.2021) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

29. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 587 «Про організацію надання соціальних послуг» (редакція від 02.11.2023) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

30. Постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 № 930 «Деякі питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/930-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

31. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.10.2018 № 728-р «Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

32. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.08.2022 № 752-р «Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і

чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022-2024 роки» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

33. Наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України від 13.03.2019 № 369/180 «Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства» (редакція від 25.01.2024) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0333-19#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

34. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2009 № 3131/386 «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0917-09#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

35. Наказ Міністерства юстиції України, Координаційного центру з надання правової допомоги від 12.03.2019 № 33 «Про затвердження Методичних рекомендації щодо ідентифікації випадків гендерної дискримінації та механізм надання правової допомоги» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0033419-19#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

36. Наказ Міністерства юстиції України від 02.07.2012 № 967/5 «Про затвердження Положення про центри з надання безоплатної правничої допомоги» (редакція від 30.11.2023) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1091-12#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

37. Наказ Міністерства соціальної політики України від 08.05.2014 № 281 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації проходження корекційних програм особами, які вчиняють насильство в сім'ї» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0281739-14#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

38. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 28.07.2017 № 650 «Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад» (редакція від 03.06.2022) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

39. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2017 № 1044 «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» (редакція від 21.08.2020) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

40. Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.05.2018 № 509 «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

41. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 01.08.2018 № 654 «Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника» (редакція від 25.05.2023) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0965-18#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

42. Наказ Міністерства соціальної політики України від 01.10.2018 № 1434 «Про затвердження Типової програми для кривдників» (редакція від 28.12.2021) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1222-18#Text> (редакція від 28.12.2021).

43. Наказ Генеральної прокурори України від 31.01.2019 № 16 «Про затвердження Змін до Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0179-19#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

44. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 01.02.2019 № 278 «Про затвердження Порядку проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0262-19#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

45. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 25.02.2019 № 124 «Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0270-19#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

46. Наказ Міністерства соціальної політики України від 03.07.2019 № 1037 «Про затвердження форм документів, із яких формується особова справа постраждалої особи, влаштованої до притулку для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0772-19#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

47. Наказ Міністерства освіти і науки України від 30.09.2020 № 1214 «Про затвердження типових програм підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів дошкільної освіти щодо запобігання проявам насильства» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1214729-20#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

48. Наказ Міністерства соціальної політики України від 13.10.2021 № 587 «Про затвердження Типової програми для постраждалих осіб» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1568-21#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

49. Наказ Міністерства соціальної політики України від 27.12.2022 № 359 «Про затвердження Методичних рекомендацій з реалізації гендерного підходу та підходу, що базується на дотриманні прав людини, на рівні територіальних громад» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0359739-22#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

50. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 16.01.2023 № 8 «Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Облік кривдника» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0189-23#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

51. Наказ Міністерства соціальної політики України 19.04.2023 № 130-Н «Про затвердження Порядку визначення потреб населення адміністративно-

територіальної одиниці/ територіальної громади у соціальних послугах» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-23#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

52. Наказ Міністерства соціальної політики України від 14.09.2023 № 332-Н «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації діяльності уповноважених осіб (координаторів) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі, відповідальних структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0332739-23#Text> (дата звернення: 11.04.2024).

53. Актуальні проблеми сімейного насильства: монографія / Перцева Т. О., Огоренко В. В., Кожина Г. М., Зеленська К. О., Носов С. Г., Терьошина І. Ф., Гненна О. М., Мамчур О. Й., Тимофєєв Р. М., Шорніков А. В.; за заг. ред. проф. Т. О. Перцевої та проф. В. В. Огоренко. Дніпро, 2021. 188 с.

54. Амїреджибі Е. Огляд механізму реагування на дії кривдників в Україні. 2021. 105 с.

55. Белотїч С., Петранджело М., Валл Б. Регїональний посїбник щодо роботи з кривдниками у випадках домашнього насильства та щодо заходів раннього втручання. *Регїон схїдного партнерства*. 2022. 139 с.

56. Бугаєць Т. Домашнє насильство: фокус на *hardskills*. *Юридична газета online*. 2019. 5 берез. № 10 (664). С. 2-4.

57. Велика українська енциклопедія URL: https://vue.gov.ua/%D0%A1%D1%96%D0%BC%27%D1%8F_%D1%83_%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97 (дата звернення: 11.04.2024).

58. Вітковська І. М., Потапенко М. В. Домашнє насильство як соціальна проблема в сучасній Україні. 2021. С. 23-

59. Вознюк А. А. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство. *Актуальні проблеми кримінального права*,

процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Хмельницький, 2019. С. 111–114.

60. Гітун Н. І. Соціалізація особистості в умовах трансформації сім'ї URL: <https://ap.uu.edu.ua/upload/publicationpdf/8c4c59c73cb75bfd40325f230b0c784d.pdf> (дата звернення: 11.04.2024).

61. Гусак А. П. Особливості здійснення пробаційних програм щодо неповнолітніх правопорушників під час наглядової пробації. *Київський юридичний журнал*. 2023. № 3. С. 55-61.

62. Державні програми для зміни поведінки осіб, які вчинили домашнє насильство URL: <https://jurfem.com.ua/derzhavni-programy-dlya-zminy-povedinky-osib-yaki-vchynuly-domashne-nasylstvo/> (дата звернення: 11.04.2024).

63. Запит на подання пропозицій RFQ N° UNFPA/UKR/RFQ/20/24: оцінка механізму реагування на дії кривдників, існуючого в рамках національної системи запобігання та протидії гендерно зумовленому насильству, 2020. С. 7-12.

64. Козирев М. П. Насильство у сім'ї як соціально-психологічна проблема. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 3 (9). С. 202-207

65. Марія Х. Еррера. Охоронні приписи для чоловіків, які вчинили насильство з боку інтимного партнера: відмінності між порушниками та непорушниками. 2023. С. 6-10.

66. Медун Т., Степанюк О., Мельниченко О. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників : теоретич. част. Київ, 2020. 316 с.

67. Мельничук Ю., Крук О. Застосування програм відновного правосуддя щодо злочинів скоєних неповнолітніми. *Молодий вчений*. 2018. № 2. С. 2-4.

68. Мердова О. М., Хозлу І. К., Шульга М. В. Адміністративно-правове регулювання адміністративного затримання правопорушників за вчинення домашнього насильства: зарубіжний досвід та національна практика. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 3 (76). С. 3-6.

69. Методика “Дім-дерево-людина”. URL: <https://edu.forlan.org.ua/?p=55442> (дата звернення: 01.05.2024).

70. Мотиваційні стратегії втручання до правопорушників, які вчинили насильство з боку інтимного партнера: систематичний огляд і мета-аналіз рандомізованих контрольованих досліджень. *Психосоціальне втручання*. 2020. № 3. С. 14-19.

71. Протидія домашньому насильству. 2024. URL: <https://mvs.gov.ua/news/kilkist-zaiav-pro-vcinennia-domasnyogo-nasilstva-zbilsujetsia-katerina-pavlicenko> (дата звернення: 05.05.2024).

72. Тест “Неіснуюча тварина” URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/11prishak_osnovy_psiholog_pedagogiki_lab_praktik/13.html (дата звернення: 01.05.2024).

73. Тест фрустраційних реакцій Розенцвейга URL: https://psychic.at.ua/publ/psikhodiagnostyka/proektivni_metodiki/test_frustracijnikh_reakcij_rozencvejga_chastina_1/15-1-0-90 (дата звернення: 01.05.2024).

74. УСЕ (Універсальний словник-енциклопедія) URL: <https://558.slovaronline.com/> (дата звернення: 11.04.2024).

75. Фоменко К. О. Соціально–корекційна робота з особами, які вчиняють домашнє насильство. *Студентські наукові студії*. 2020. № 38 (82). С. 5-8.

76. Шлюб і сім'я як об'єкт соціологічного дослідження URL: https://osvita.ua/vnz/reports/sociology/12370/#google_vignette (дата звернення: 11.04.2024).

77. Amanda O'Connor. Rapid Review of Men's Behavior Change Programs. 2020. P. 12-16.

78. Boyoung Nam. Exposure to Family Violence, Peer Attachment, and Adolescent-to-parent Violence. 2022. P. 11-14.

79. Dalit Y. Protection Orders for Battered Women in Israel, 2016. P. 3-6.

80. Electronic surveillance of high-risk perpetrators launches in Georgia, 2020. URL: <https://georgia.unwomen.org/en/news/stories/2020/09/electronic-surveillance-of-high-risk-perpetrators-launches-in-georgia> (дата звернення: 05.05.2024).

81. Elizabeth A. Bates, Nicola Graham-Kevan та інші. A Review of Domestic Violence Perpetrator Programs in the United Kingdom. 2017. P. 2-4
82. Gerasymenko G. V. Institutional response to domestic violence in ukraine: novelties in the legislation and access to services. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 2 (36). С. 11–22. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/673305> (дата звернення: 11.04.2024).
83. Ido A., Orly Almagor-Lotan. Domestic Violence: Treatment of Offenders in Israel, 2019. P. 6-9.
84. Jaime Rodriguez. Spain praised for action against intimate partner violence but urged to do more against other forms of violence against women. 2020. URL: [https://search.coe.int/directorate_of_communications#{%22CoEObjectId%22:\[%220900001680a07d33%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/directorate_of_communications#{%22CoEObjectId%22:[%220900001680a07d33%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (дата звернення: 05.05.2024).
85. Katharine A. Boyd. Domestic abuse: growth curve modeling of harm across repeat incidents with police data, 2023.P. 15-17.
86. Local Government Association. Adult safeguarding and domestic abuse – a guide to support practitioners and manager, 2015. P. 52.
87. Ministry of Justice and HM Prison and Probation Service. Offending behaviour programmes and interventions currently available for offenders in England and Wales, 2022. URL: <https://www.gov.uk/guidance/offending-behaviour-programmes-and-interventions#programmes-for-perpetrators-of-domestic-violence> (дата звернення: 05.05.2024).
88. Nick Stripe. Domestic abuse in England and Wales overview, 2020. P. 2-3.
89. Paulo Vieira-Pinto. Prosecutorial decision-making regarding offenders' social reintegration programs in intimate partner violence cases, 2022. P. 4-6.
90. Paulo Vieira-Pinto. Suspension of Criminal Proceedings for Perpetrators of Intimate Partner Violence Against Women: Impact on Re-Entries, 2021. P. 8-10.
91. Sandra Opoku. Adapting a men's behaviour change program to online delivery using a developmental evaluation approach, 2023. P. 3-8.

92. Sarah-J., Lilley-W. Evaluation of European Domestic Violence Perpetrator Programmes: Toward a Model for Designing and Reporting Evaluations Related to Perpetrator Treatment Interventions, 2016. P. 5-9.

93. Sinead B., Louise Dixon. An outcome evaluation of the Integrated Domestic Abuse Programme (IDAP) and Community Domestic Violence Programme (CDVP). P. 2-5.

94. Tamika L. Payne. Domestic violence recidivism: restorative justice intervention programs for first-time domestic violence offenders, 2017. P. 7-9.

95. Thomas Noll. Professionals' Attitudes Towards the Importance of Core Principles for the Mental Health Treatment of Offenders in Correctional Facilities, 2020. P. 9-12.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

ФОРМА

анонімного опитування (анкетування) молоді
Тернополя
переважно студентського віку від 17 – 23р.

Шановні студенти.

З метою вивчення проблеми влади та насильства у сім'ї надайте будь ласка відповіді на нижче наведені питання.

1. Якщо вас карали, то яким чином?

- лаяли
- забороняли грати на вулиці
- ставили в кут
- змушували виконувати домашню роботу (прибирання, миття підлог та ін)
- забороняли грати на комп'ютері чи приставці
- били ременем чи іншим предметом
- били руками

2. Якщо Вас у дитинстві карали дорослі, то хто із родичів це робив найчастіше?

- мати
- батько
- бабуся, дідусь

3. Як Ви думаєте, чи треба фізично карати дітей за скоєні вчинки (бити ременем, ставити в куток та інше)?

- ні
- скоріше ні
- іноді
- скоріше так
- так

4. Чи вважаєте Ви, що у Вашій сім'ї є насильство (фізичне, моральне) одного члена сім'ї та над іншими?

- так
- ні
- важко відповісти

5. Хто ставав жертвою домашнього насильства у відомих вам випадках?

- діти
- дружина
- батьки
- чоловік
- важко відповісти

6. Хто у Вашій родині має владу?

- мати
- батько
- обоє батьків